

УДК 341.485:355.01(470:477)

DOI: 10.18523/2617-2607.2023.11.12-39

Азаров Д. С.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3798-6913>

Венгер В. М.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3545-3996>

Коваль Д. О.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3271-7228>

Нуріджанян Г. С.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4467-3648>

ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ЯК ГЕНОЦИД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ*

Denys Azarov, Dmytro Koval, Gaiane Nuridzhanian, Volodymyr Venher

UNDERSTANDING RUSSIA'S ACTIONS IN UKRAINE AS THE CRIME OF GENOCIDE

Journal of International Criminal Justice, Volume 21, Issue 2, May 2023, Pages 233–264,
<https://doi.org/10.1093/jicj/mqad018>

(переклад з англійської Дениса Азарова)

Передмова

до українськомовного видання

Статтю було подано до Журналу з міжнародної кримінальної юстиції (Journal of International Criminal Justice) 19 вересня 2022 року, коли світ уже побачив достатньо доказів, які, на нашу думку, промовисто свідчать про геноцидальний характер війни Російської Федерації проти України. Однак після цього з'явилися нові факти, про які не можна не сказати.

У жовтні 2022 року Росія розпочала масовані повітряні атаки на українську цивільну, передусім енергетичну інфраструктуру, щоб узимку позбавити українців опалення, електро- та водопостачання, доступу до основних засобів виживання¹. Ці атаки тривали всю осінь та зиму 2022–2023 років.

Потрібно також згадати багаторазові обстріли Росією Запорізької атомної електростанції, знеструмлення, мінування станції, тримання

персоналу як заручників, що було оцінено як воєнний злочин та акт «ядерного тероризму»².

Інформацію про наведені вище факти ми додали до статті на етапі її «сліпого» рецензування. Здавалося, що подальше оновлення фактажу позбавлене сенсу, оскільки зібраних даних цілком достатньо, щоб юридично довести геноцидальний характер російської збройної агресії. Проте зараз ми не можемо не згадати підлив дамби Каховського водосховища, вчинений російськими військами 6 червня

¹ «Масований ракетний обстріл України: Генштаб ЗСУ уточнив дані щодо збитих російських ракет і БПЛА», *Радіо Свобода*, 10 жовтня 2022, дата звернення 10 серпня 2023, <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukrayina-rosiya-obstril-genshtab/32073977.html>.

² ««Це ядерний тероризм»: Шмигаль оцінив ризики внаслідок знеструмлення Запорізької АЕС», *Фокус*, 9 березня 2023, дата звернення 10 серпня 2023, <https://focus.ua/uk/economics/554172-ce-yaderniy-terorizm-shmigal-ociniv-riziki-vnaslidok-znestrumlennya-zaporizkoi-aes>; Верховна Рада України, *Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, інституцій Європейського Союзу, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, Міжнародного агентства з атомної енергії та парламентів і урядів його держав-членів щодо засудження акту ядерного тероризму, який здійснює держава-агресор – Російська Федерація на Запорізькій атомній електростанції у місті Енергодар Запорізької області, Україна*, Постанова 2502-IX, 15 серпня 2022, дата звернення 10 серпня 2023, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2502-20#Text>.

* Переклад українською мовою статті, яку вперше оприлюднено в Журналі з міжнародної кримінальної юстиції (Journal of International Criminal Justice) у видавництві Оксфордського університету (Oxford University Press) у 2023 році: Denys Azarov, Dmytro Koval, Gaiane Nuridzhanian, Volodymyr Venher, Understanding Russia's Actions in Ukraine as the Crime of Genocide, Journal of International Criminal Justice, Volume 21, Issue 2, May 2023, Pages 233–264, <https://doi.org/10.1093/jicj/mqad018>. Переклад публікується відповідно до умов ліцензії Creative Commons CC BY 4.0.

2023 року (тоді вже було неможливо вносити зміни до статті – її оприлюднено через тиждень після підризу, 13 червня 2023 року)³. Масштаб шкоди, завданої людям, довкіллю та економіці України, повною мірою можна буде оцінити лише згодом. Зараз можна стверджувати, що характер цих наслідків свідчить на користь наших висновків про прагнення Росії знищити економічний потенціал України.

Не маючи реальних перспектив у військовий спосіб захопити нові українські землі, 21 вересня 2023 року Росія відновила масовані обстріли енергетичної інфраструктури, запустивши по Україні 43 ракети⁴, демонструючи таким чином, що головне для неї – це знищення нашої країни. Геноцидальний характер діянь, спрямованих на руйнування цивільної інфраструктури та економіки, заслуговує на окреме глибоке дослідження.

Не можемо оминати увагою окремі публікації, які вийшли у світ після оприлюднення англійської версії нашої статті. Автори наукових розвідок, які безпосередньо присвячені правовій кваліфікації подій в Україні, загалом приєднуються до нашої позиції щодо визнання геноцидом однотипних і неодноразово повторюваних нападів на цивільне населення в Україні. Наприклад, Ю. Іоффе розглядає передання українських дітей до Росії крізь призму елементів геноциду та обґрунтовано констатує наявність у діяннях посадових осіб Російської Федерації складу цього злочину⁵. Дослідниця доходить висновків, які загалом збігаються з нашими: на користь існування геноцидального наміру свідчить «ширша програма скоєння геноциду»⁶, яка полягає, серед іншого, в артикулюванні російськими чиновниками і, передусім, президентом Путіним «загального плану» зі стирання української ідентичності, а також у проактивних діях, спрямованих на втілення такого плану⁷. Іншим проявом програми скоєння геноциду в інтерпретації авторки, що збігається з нашою позицією, є повторювані акти, спрямовані проти людей певної групи (зокрема вбивства, тортури, сексуальне насильство, знищення сільськогосподарської інфраструктури, посягання на культурні цінності української національної групи)⁸.

³ «Підтоплені міста, екологічна катастрофа і тисячі людей на евакуацію: що відомо про підризу Каховської ГЕС росіянами», *Суспільне новини*, 6 червня 2023, дата звернення 11 серпня 2023, <https://susplne.media/498142-rosijska-armia-pidirvala-kahovsku-ges/>

⁴ «Масований ракетний обстріл по Україні під ранок 21 вересня. Що відомо», *Суспільне новини*, 21 вересня 2023, дата звернення 22 вересня 2023, <https://susplne.media/577059-masovani-j-raketnij-obstril-po-ukraini-pid-ranok-21-veresna-so-vidomo/>

⁵ Yulia Ioffe, “Forcibly Transferring Ukrainian Children to the Russian Federation: A Genocide?,” *Journal of Genocide Research* (2023), <https://ssrn.com/abstract=4236369>.

⁶ *Ibid.*

⁷ *Ibid.*

⁸ *Ibid.*

Стаття М. Шоу, присвячена «геноцидальній війні» в Україні, меншою мірою перегукується з аргументами, викладеними в нашій статті, однак помітно резонує з її концептуальними висновками⁹. Зокрема, дослідник вважає, що геноцидальні дії Росії мають «характер замаху та часткової реалізації наміру руйнування українського суспільства»¹⁰. Він вдало аналізує ідеологію агресивної війни проти України та демонструє, що російська військова кампанія в Україні мала одночасно кілька цілей. Одна з них – військово та політичне підпорядкування України – органічно співіснує з геноцидальною кампанією зі знищення національної групи¹¹. Автор також застосовує підхід Рафала Лемкіна, відповідно до якого геноцид має дві фази: перша – знищення національної моделі пригнобленої групи, друга – насадження національної моделі гнобителя¹². На думку М. Шоу, що значною мірою узгоджується з нашою позицією, російська присутність на території України доволі швидко пройшла обидві фази геноциду. Зазначене яскраво підсвічує те, що могло б відбуватися на окупованих українських територіях, якби більша їх частина потрапила під контроль Росії¹³.

Попри появу нових доказів і переконливих аргументів на користь визнання геноцидом дій збройних сил Росії та її політичного і військового керівництва під час повномасштабного вторгнення в Україну, значна кількість іноземних політиків та чиновників відмовляється визнавати очевидне.

Так само було з Голодомором. Для багатьох держав дуже важко визнати, що у тридцятих роках ХХ століття совіська влада вчинила геноцид українців, прирікши мільйони людей на повільну голодну смерть. Нині ми спостерігаємо, як дедалі більше країн визнає Голодомор геноцидом українського народу. Показово, що від початку повномасштабної війни Росії проти України таких країн стало більше, ніж за всі попередні роки¹⁴. Дякуємо їм за розсудливе рішення. Сподіваємось, що наша стаття та інші наукові публікації подібної тематики допоможуть «крок за кроком»¹⁵ встановити докази того, що Росія веде війну на знищення українців, веде геноцидальну війну.

⁹ Martin Shaw, “Russia’s Genocidal War in Ukraine: Radicalization and Social Destruction,” *Journal of Genocide Research* (2023), <https://doi.org/10.1080/14623528.2023.2185372>.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*

¹⁴ «Визнання Голодомору геноцидом», Музей Голодомору, <https://holodomormuseum.org.ua/vyznannia-holodomoru-henotsydom/>

¹⁵ «ООН не має достатніх доказів для визнання геноциду в Україні – М'юсе», *Суспільне новини*, 4 вересня 2023, дата звернення 21 вересня 2023, <https://susplne.media/565255-oon-ne-mae-dostatnih-dokaziv-dla-viznanna-genocidu-v-ukraini-mose/>

Азаров Д. С., Венгер В. М., Коваль Д. О., Нуріджанян Г. С.

ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ЯК ГЕНОЦИД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Нині багато уваги приділяється грубим порушенням міжнародного гуманітарного права, вчиненим Росією під час нового етапу агресії проти України, що розпочався 24 лютого 2022 року. Події в Україні переважно аналізують у контексті *jus ad bellum* та *jus in bello*, проте трапляються і спроби розглянути зазначені порушення крізь призму геноциду. Пропонована стаття розвиває та поглиблює дослідження геноцидального характеру широкомасштабних порушень гуманітарного права та прав людини, скоєних збройними силами Російської Федерації в Україні. У межах контекстного аналізу автори роблять спробу довести наявність геноцидального наміру, що зумовлює вчинення згаданих порушень. Як докази такого наміру розглянуто, зокрема, риторику та псевдоісторичні відсилки, які використовують російські лідери для виправдання вторгнення в Україну.

У статті також висвітлено системне знищення культурної спадщини України як один із доказів наявності наміру принаймні частково знищити український народ як національну групу*, котру захищає Конвенція ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Окрім цього, проаналізовано очевидні акти геноциду, зокрема вбивства; заподіяння тяжкої тілесної або психічної шкоди; насильницьке переміщення українських дітей до Росії та умисне створення таких умов життя, які спрямовані на фізичне знищення української нації. Акцентовано увагу на характері та масштабності зазначених порушень, які дають обґрунтовані підстави вважати, що Росія має на меті знищення української нації.

Ключові слова: геноцид, національна група, українська нація, геноцидальний намір, геноцидальні акти, російська війна проти України.

1. Вступ

Російська агресія проти України почалася у 2014 році, коли було незаконно анексовано Крим і розпочато проксі-війну в Донецькій та Луганській областях України¹. 24 лютого 2022 року Росія перетворила цю проксі-війну, що тривала вісім років, на відкрите повномасштабне вторгнення в Україну. За цей час різко зросла кількість і тяжкість злочинів, вчинених збройними силами Російської Федерації і контрольованими нею збройними формуваннями². Масові звірства в Бучі, Ірпені, Бородянці та на інших звільнених територіях України спонукали політиків і парламенти кількох країн

виступити з публічними заявами і деклараціями про геноцид українського народу³.

14 квітня 2022 року Верховна Рада України схвалила Заяву, якою визнала геноцидом дії збройних сил Росії та її політичного і військового керівництва під час повномасштабного вторгнення в Україну (далі – Заява)⁴. Це більш ніж політична декларація, адже вона в поєднанні з пояснювальною запискою містить правове обґрунтування, чому діяння Росії мають розглядатися як геноцид українського народу⁵. По-перше, у Заяві розкрито багатозаровий історичний і культурний контекст геноцидальних діянь. По-друге, її спрямовано на реалізацію зобов'язань держави щодо

¹ Claus Kress, *The Ukraine War and the Prohibition of the Use of Force in International Law*, TOAEP Occasional Paper Series No. 13 (2022), 3–4, <https://www.toaep.org/ops-pdf/13-kress/>

² “Russia Causes Damage to Ukrainian Infrastructure Worth of US\$138 billion,” *Ukrainska Pravda*, January 24, 2023, <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2023/01/24/7386357/>; Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Report on the Human Rights Situation in Ukraine, 1 February to 31 July 2022, September 27, 2022, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-09-23/ReportUkraine-1Feb-31Jul2022-en.pdf>.

³ Elizabeth Whatcott, “Compilation of Countries’ Statements Calling Russian Actions in Ukraine “Genocide”, *Just Security*, May 20, 2022, <https://www.justsecurity.org/81564/compilation-of-countries-statements-calling-russian-actions-in-ukraine-genocide/>

⁴ Верховна Рада України, *Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні»*, Постанова 2188-IX, ухвалено 14 квітня 2022, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text>. Англomовна версія Заяви: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/97/f515139n154.pdf>.

⁵ Англomовна версія пояснювальної записки до Заяви: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/97/f515139n152.pdf>.

* У багатьох цитованих у статті англomовних джерелах, насамперед рішеннях міжнародних судів і трибуналів, у контексті геноциду вживаються терміни «group» (група), «protected group» (захисена група), «targeted group» (цільова група) у розумінні, що впливає зі статті 2 Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Йдеться про групу людей, виокремлену за ознакою національності, етнічного походження, раси або релігії, щодо якої вчинено геноцид. Щоб зберегти автентичність цитат, ці терміни подано в буквальному перекладі на українську мову, без вказівки на основні ознаки цих груп. – Примітка перекладача.

запобігання геноциду (або його подальшій ескалації) відповідно до статті 1 Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (далі – Конвенція). Сутність цього обов'язку полягає в необхідності вчиняти превентивні дії⁶, не чекаючи офіційного визнання геноциду позанаціональними органами⁷.

У пропонованій публікації розвинуто та поглиблено правову аргументацію, закладену авторами цієї статті в текст Заяви українського Парламенту і відповідної пояснювальної записки. Зокрема, доведено, що для встановлення геноцидального наміру треба зважати не лише на прямі докази та враховувати легальні ознаки актів геноциду. Випадок України засвідчує, що не менш важливо брати до уваги історичний і політичний контексти, а також з'ясовувати справжній зміст наративів, які виникли в минулому столітті й досі домінують у російській ідеології та пропаганді.

Статтю відкриває обговорення актуальності та важливості контексту для встановлення геноцидального наміру (розділ 2). Далі доведено, що український народ охоплюється визначенням національної групи, що захищається від геноциду відповідно до Конвенції (розділ 3). Розглянуто докази, які, на нашу думку, свідчать про наявність наміру знищити українську націю як таку (принаймні частково). Ці докази проявляються, зокрема, в дегуманізації української нації та риториці «денацифікації», у знищенні української культурної спадщини (розділ 4), а також у природі та характері актів геноциду, вчинених проти українського народу (розділ 5).

2. Релевантність контексту для встановлення геноцидального наміру

Чи є геноцидом масові звірства, вчинені в Україні? Це питання викликало жваву наукову дискусію⁸, яка є своєчасною і необхідною. Проте

таке обговорення не має відбуватись без адекватного розуміння та врахування українського контексту. Деякі публікації з цієї тематики яскраво демонструють, що їхнім авторам варто глибше зануритись у такий контекст. Наприклад, міркуючи над тим, чи є українці однією із захищених Конвенцією груп, Ноель Кеніве (Noëlle Quénivet) зізнається, що не розуміє, чи справді поняття «денацифікація» і «деукраїнізація» в російській парадигмі мислення сприймаються як однакові за значенням⁹. Розглядаючи питання наявності геноцидального наміру, вона також згадує, що керівництво Росії закликала до «винищення українських радикалів, але не всіх українців»¹⁰.

Інший автор, Вільям Шабас (William Schabas), не робить серйозних спроб врахувати всепроникність і зрозуміти справжнє значення офіційного російського наративу про заперечення існування українців як окремої нації, а також значення цього наративу для виправдання та розпалювання звірств в Україні. Ігноруючи ці обставини, В. Шабас запитує: «Як може існувати злочин знищення групи, якщо злочинець заперечує саме її існування?»¹¹ Такий підхід може свідчити про те, що В. Шабас ігнорує багато обставин агресивної війни Росії проти України. Тож йому невтямки, чому в аналізованій ситуації не можна обмежуватись застосуванням законів формальної логіки, за якими побудовано наведене вище запитання. Проте поглиблене ознайомлення з контекстом є установленою практикою міжнародних трибуналів¹², на яку неодноразово посилається сам В. Шабас. Таке ознайомлення не має становити непереборних труднощів завдяки відомим і доступним публікаціям багатьох авторів, деякі з яких ми згадуємо в цій статті¹³. Зазначені праці проливають світло на справжній зміст риторики Путіна та російської державної пропаганди, яку В. Шабас воліє залишати поза увагою.

Деякі автори схильні розглядати звірства, вчинені російськими солдатами в Україні, ізольовано одне від одного і на цій підставі робити

⁶ Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), judgment of 26 February 2007 ('Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro judgment'), § 430.

⁷ Menno T. Kamminga, "The Scope for and the Significance and Desirability of the Use of the Term 'Genocide' by Politicians: Joint Advisory Report by the Netherlands Advisory Committee on Issues of Public International Law and the External Advisor on Public International Law," *Netherlands International Law Review* 65 (2018): 96.

⁸ Douglas Irvin-Erikson, "Is Russia Committing Genocide?," *Opinio Juris*, April 24, 2022, <https://opiniojuris.org/2022/04/21/is-russia-committing-genocide-in-ukraine/>; Noëlle Quénivet, "The Conflict in Ukraine and Genocide," *Journal of International Peacekeeping* 25 (2022): 141–54; Iryna Marchuk and Aloka Wanigasuriya, "Beyond the False Claim of Genocide: Preliminary Reflections on Ukraine's Prospects in its Pursuit of Justice at the ICJ," *Journal of Genocide Research* (2022): 1–23; William A. Schabas, "Genocide and Ukraine: Do Words Mean What We Choose them to Mean?," *Journal of International Criminal Justice (JICJ)* 20 (2022): 843–57.

⁹ Quénivet, "The Conflict in Ukraine and Genocide," 149.

¹⁰ *Ibid.*, 152.

¹¹ Schabas, "Genocide and Ukraine: Do Words Mean What We Choose them to Mean?," 852–53.

¹² Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди (МКТР) визнав важливість історичного контексту для розуміння подій у Руанді у 1994 році та його актуальність для справ, які він розглядає. Див. Judgment and sentence, Nahimana and others (ICTR-99-52-T), Trial Chamber I, 3 December 2003 ('Nahimana and others Trial Judgment'), § 106.

¹³ Див., наприклад: Timothy Snyder, "Russia's Genocide Handbook," April 8, 2022, <https://snyder.substack.com/p/russias-genocide-handbook>; Maria Mälksoo, "The Postcolonial Moment in Russia's War Against Ukraine," *Journal of Genocide Research* (2022): 1–11.

висновки про їх випадковий характер¹⁴. Використання такого підходу дає можливість залишити поза увагою обставини, які можуть свідчити про наявність геноцидального наміру. Подібно до того, як усе зображення на пазлі можна побачити, лише коли всі його частини зібрано, так і наміри геноциду, що стоять за війною Росії проти України, стають очевидними, якщо геноцидальні акти розглядати в їхній сукупності та відповідному контексті разом з усіма релевантними чинниками.

З практики міжнародних трибуналів *ad hoc* однозначно випливає, що аналіз окремих обставин поодиночки унеможливує належне розслідування актів, що мають ознаки геноциду¹⁵. Натомість встановлення геноцидального наміру вимагає дослідження всього масиву доказів¹⁶. У справі Караджича (Karadžić) Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії (далі – МКТЮ) підтвердив, що висновок про наявність геноцидального наміру можна зробити із «загального контексту, масштабу звірств, системного вибору жертв з урахуванням їхньої належності до певної групи, повторюваності актів знищення і дискримінації або існування плану чи політики»¹⁷. Ознакою геноциду може бути і політична доктрина, що заохочує до вчинення відповідних актів¹⁸. Аналогічним чином слід оцінювати пропаганду, мову знецінення, а також контекст і середовище, в якому оприлюднюється відповідна інформація¹⁹. Отже, усвідомлення того факту, що російська пропаганда таврує «нацистом» будь-якого українця, який бажає стверджувати свою українську ідентичність і підтримує незалежність України, є вирішальним для будь-якої дискусії про існування геноцидального наміру, хоча й інші контекстуальні фактори мають неабияке значення для встановлення такого наміру²⁰. Висновок про наявність останнього можна також зробити з урахуванням системного характеру злочинів, описаних у розділі 5, особливо коли ці посягання розглядати в їхній сукупності на тлі політичної ідеології, яка їх спровокувала.

Мусимо окремо зазначити, що ми не маємо сумнівів у значущості доробку зовнішніх експертів,

які формують власні висновки з-поза меж нашої країни. Однак аналіз потенційно геноцидної ситуації не може ґрунтуватися лише на оцінках, вирваних з українського контексту, особливо з огляду на вади так званого вестплейнінгу (*westplaining*) та обмеження, які він накладає на правові дослідження українських реалій²¹. Ось чому ми вважаємо цю статтю важливим внеском у дискусію про російські злочини в Україні.

3. Українці як захищена національна група

Стаття 2 Конвенції і стаття 6 Статуту Міжнародного кримінального суду визначають геноцид як будь-яке з наведених нижче діянь, вчинених зі специфічним наміром знищити повністю або частково національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку: (а) вбивство членів групи; (б) заподіяння тяжкої тілесної або психічної шкоди членам групи; (в) умисне створення для групи життєвих умов, розрахованих на її повне або часткове фізичне знищення; (г) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню всередині групи; (д) насильницьке передання дітей із групи в іншу групу.

Геноцид, по суті, є запереченням права на існування однієї із захищених груп – у нашій ситуації йдеться про українців як про національну групу. Існують різні підходи до тлумачення терміна «національна група», вжитого в конвенційному визначенні геноциду. Дехто вважає, що цей термін позначає національну меншину і має вживатися у значенні, синонімічному поняттям етнічна, расова та релігійна група²². Однак подібне розуміння суперечить одному з основних правил тлумачення договорів, відповідно до якого кожен термін договору повинен мати власне, відмінне від інших термінів, значення²³.

Загалом термін «нація» означає «велику сукупність людей, яка населяє певну державу чи територію і об'єднана спільним походженням, історією, культурою чи мовою»²⁴. Отже, нація – це окрема сутність, об'єднана спільними

¹⁴ Quéniwet, "The Conflict in Ukraine and Genocide," 153.

¹⁵ Judgment, Stakić (IT-97-24-A), Appeals Chamber, 22 March 2006 ("Stakić Appeal Judgment"), § 55.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Judgment, Karadžić (IT-95-5/18-T), Trial Chamber, 24 March 2016 ("Karadžić Trial Judgment"), § 550.

¹⁸ Judgment, Muvunyi (ICTR-00-55A-T), Trial Chamber III, 11 February 2010, § 29.

¹⁹ Nahimana and others Trial Judgment, § 1022; Stakić Appeal Judgment, § 52.

²⁰ Guénaél Mettraux, *International Crimes: Law and Practice*, Volume I: Genocide (Oxford University Press, 2019), 230–35.

²¹ Patryk I. Labuda, "On Eastern Europe, "Whataboutism" and "West(s)plaining": Some Thoughts on International Lawyers' Responses to Ukraine," *EJIL: Talk! Blog of the European Journal of International Law*, April 12, 2022, <https://www.ejiltalk.org/on-eastern-europewhaboutism-and-westsplaining-some-thoughts-on-international-lawyers-responses-to-ukraine/>. Див. також дебати щодо звіту Amnesty International по Україні, "Amnesty Ukraine Office Not Involved in Preparing Scandalous Report on Ukrainian Armed Forces," *Ukrainska Pravda*, August 4, 2022, <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2022/08/4/7361910/>

²² William A. Schabas, *Genocide in International Law* (2nd ed., Cambridge University Press, 2009), 136–37.

²³ Claus Kreß, "The Crime of Genocide under International Law," *International Criminal Law Review* 6 (2006): 475.

²⁴ Angus Stevenson, ed., *Oxford Dictionary of English* (3rd ed., Oxford University Press, 2015).

рисами, зокрема історією, культурою, традиціями, мовою, етнічною чи расовою належністю. Проте сучасна нація не обов'язково збігається з певною расою та етнічністю, насправді вона може охоплювати кілька різних етнічних, расових або релігійних груп²⁵.

У справі Акаєсу (Akayesu) Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди (МКТР) визначив «національну групу» як «сукупність людей, які сприймаються такими, що мають правовий зв'язок, заснований на спільному громадянстві, у поєднанні із взаємністю прав і обов'язків»²⁶. Це визначення побудовано на розумінні національності як правового зв'язку між особою і державою. Водночас нація – це більше, ніж група людей, які мають однакове громадянство²⁷. Нація «характеризується спільним бажанням жити разом, спільним ідеалом, спільною метою та спільними прагненнями»²⁸. Тут варто провести паралель із ширшим розумінням поняття «громадянство» (nationality), яке впливає з визначення осіб, які підлягають захисту згідно з правом збройних конфліктів²⁹, коли воно (громадянство) визначається фактичною належністю особи до сторони збройного конфлікту, а не офіційним юридичним зв'язком³⁰.

Сучасна практика міжнародних кримінальних судів і трибуналів віддає перевагу поєднанню об'єктивних і суб'єктивних критеріїв у визначенні захищеної групи в межах складу геноциду³¹. Захищена група може визначатися з огляду на те, що злочинець сприймає жертву як таку, що належить до цієї групи, на основі переконання в її (жертви) національних, етнічних, расових або релігійних характеристиках³². Прийнятним також вважається врахування

уявлень жертви про себе як про члена захищеної групи³³.

Сучасна Україна є різноманітною, тут живуть різні етнічні, релігійні та мовні групи. Своєю вірністю Українській державі та спільним прагненням до незалежності усі ці групи об'єднані в один народ, одну націю – українців³⁴. Конституція України визначає Український народ як громадян України всіх національностей у значенні етнічного походження та проживання в Україні³⁵. Відсіч агресії, яку консолідовано дали українці, яскраво свідчить про те, що вони сприймають себе як єдину націю.

Слід зазначити, що в оригінальній українськомовній версії Заяви на позначення української нації як захищеної групи вжито термін «Український народ». Цей термін вжито в Конституції України, іноді його перекладають англійською як «Ukrainian people». Однак значення терміна «народ», як його вжито в Конституції та Заяві, відповідає терміну «нація» (nation) у значенні, що охоплює сукупність усіх громадян і населення країни незалежно від етнічного походження. І навпаки, українські терміни «нація» та «національність», які буквально передаються від англійських «nation» і «nationality» відповідно, насамперед характеризують етнічне походження. З цієї причини в оригінальному українськомовному тексті Заяви використано конституційний термін «Український народ», тоді як в англійській версії вжито термін «Українська нація» (Ukrainian nation) на позначення національної групи, що захищається Конвенцією³⁶.

Українці є національною групою не лише за об'єктивними ознаками та власним сприйняттям, а й ідентифікуються як такі агресором. Політичне керівництво Росії неодноразово заперечувало право України на існування як окремої держави, а українців – як нації³⁷. Із виголошення таких заяв розпочалося повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року³⁸.

³³ *Ibid.*

³⁴ «“Rating”: The Number of Supporters of Independence in Ukraine Reached Almost 100%», *Babel*, August 24, 2022, <https://babel.ua/en/news/83378-rating-the-number-of-supporters-of-independence-in-ukraine-reached-almost-100>.

³⁵ Конституція України від 28 червня 1996 року, преамбула, абзац 1.

³⁶ Англійська версія Заяви та пояснювальної записки до Заяви: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/97/f515139n154.pdf>.

³⁷ В. Путин, «Об историческом единстве русских и украинцев», Президент России, 12 июля 2021, <http://kremlin.ru/events/president/news/66181>. Англійська версія цієї статті, яка може не повною мірою відповідати оригінальному змісту: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181>. Див. також Mälksoo, «The Postcolonial Moment in Russia's War Against Ukraine.»

³⁸ «Обращение Президента Российской Федерации», 21 февраля 2022, <http://kremlin.ru/events/president/news/67828>. Англійська версія тексту звернення, яка може не повною мірою відповідати оригінальному змісту: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828>.

²⁵ Fourth Report on the Draft Code of Offences against the Peace and Security of Mankind, by Mr. Doudou Thiam, Special Rapporteur, UN Doc. A/CN.4/398, 11 March 1986, § 57.

²⁶ Judgment, Akayesu (ICTR-96-4-T), Trial Chamber I, 2 September 1998 ('Akayesu Trial Judgment'), § 512.

²⁷ Kreß, «The Crime of Genocide under International Law», 467; Carola Lingaas, «Conceptualizing the National Group for the Crime of Genocide: Is Law Able to Account for Identity Fault Lines?», *Nationality Papers* 49 (2021): 242.

²⁸ Fourth Report on the Draft Code of Offences against the Peace and Security of Mankind, by Mr. Doudou Thiam, Special Rapporteur, UN Doc. A/CN.4/398, 11 March 1986, § 57.

²⁹ Art. 4 Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of 12 August 1949 (Geneva Convention IV).

³⁰ Decision on the confirmation of charges, Katanga and Ngudjolo Chui (ICC-01/04-01/07-717), Pre-Trial Chamber I, 30 September 2008, § 291 with further references to the ICTY jurisprudence.

³¹ Caroline Fournet, «The Actus Reus of Genocide», in *Elements of Genocide*, eds. Paul Behrens and Ralph Henham (Routledge, 2013), 53, 57–58; Carola Lingaas, «Defining the Protected Groups of Genocide Through the Case Law of International Courts», *International Crimes Database*, Brief 18, December 2015.

³² Judgment, Brđanin (IT-99-36-T), Trial Chamber II, 1 September 2004, § 683.

Власне окремішність українців як нації викликає в росіян прагнення припинити її існування шляхом фізичного знищення людей, примусового вилучення та русифікації українських дітей, руйнування критичної інфраструктури країни та знищення української культури. Інакше кажучи, на українців нападають через їхню належність до української нації – окремої нації, яка має право на свою власну державу та незалежне від Росії існування.

4. Намір знищити українську націю

Серед усіх ознак геноциду, мабуть, найтяжчою для доказування є намір повністю або частково знищити захищену групу. Геноцидальний намір може проявлятися в прямих і відвертих заявах злочинців³⁹, але він також може бути замаскованим у лексиці та ідеології, створеній та пропагованій злочинцями. Крім того, висновок про наявність геноцидального наміру можна зробити з огляду на загальний контекст і характер вчинених злочинцями діянь⁴⁰.

Враховуючи зазначене, у цьому розділі досліджено контекст повномасштабної агресії Росії проти України і продемонстровано, що вона підживлюється мовою дегуманізації та демонізації української нації. Доведено також, що російська кампанія з «денацифікації» української нації насправді має на меті її знищення, яке не в останню чергу здійснюється через руйнування української культурної спадщини.

Навряд чи буде коректним у межах наукового дослідження встановлювати наявність *dolus specialis* у певної особи. Однак слід окремо наголосити, що більшість інформації, наведеної в цій статті, стосується політичного керівництва Російської Федерації, а точніше, президента Росії Путіна. Його публічні заяви та заяви його поплічників, фальсифікація історії, визначення цілей війни проти України та загалом характер воєнних дій потрібно розглядати як докази геноцидального наміру знищити українську національну групу як таку, принаймні частково. Утім, зазначене не свідчить про відсутність геноцидального наміру в інших представників політичного й військового керівництва та нижчого складу російських збройних сил та окупаційних адміністрацій. Вони також можуть керуватися *dolus specialis* чи, не маючи відповідного мотиву, бути

співучасниками або причетними до актів геноциду, усвідомлюючи геноцидний намір інших осіб, але не обов'язково поділяючи його⁴¹.

А. Дегуманізація української нації

Порівнюючи Голодомор і нинішню російську агресію проти України, Енн Епплбаум слушно наголошує: «[...] за мовою ненависті не завжди слідує геноцид, проте кожному геноциду передувала мова ненависті»⁴². Це історичне узагальнення підтверджується судовими висновками у справах про міжнародні злочини. Зокрема, Окружний суд Єрусалиму у справі Ейхмана (Eichmann) визнав, яку силу має мова ненависті та дегуманізації, заявивши, що «на цьому ґрунті ненависті до євреїв постали дії обвинувачених»⁴³. Вербально ненависть концентрувалася у спеціально підібраних словах: нацисти називали євреїв «щурами» або «вошами».

Аналогічним чином мова ненависті використовувалася щодо етнічної групи тутсі, яка свого часу зазнала геноциду в Руанді. Членів цієї групи таврували терміном «ін'єнци» (inyenzi), що буквально означає «таргани». Використання цього образливого ярлика як інструменту дегуманізації стало предметом окремої уваги з боку МКТР⁴⁴. Трибунал дослідив трансформацію використання терміна «ін'єнци» в ретроспективному аспекті та встановив, що він уживався у 1960-х роках переважно на позначення повстанців-антиреволюціонерів із числа тутсі. За 30 років його почали застосовувати для приниження та знецінення всієї етнічної групи тутсі⁴⁵. У справі Нахімана (Nahimana), Бараягвіза (Barayagwiza) та Нгезе (Ngeze) Трибунал наголосив на тому, що, досліджуючи мову знецінення, важливо враховувати контекст відповідних висловлювань і заяв: «Висловлювання, що містить певне етнічне узагальнення, яке викликає збурення проти певної етнічної групи, може мати більший вплив, якщо воно зроблене в контексті геноцидального середовища, тоді воно з більшою вірогідністю призведе до насильства. Водночас це середовище може бути

³⁹ Akayesu Trial Judgment, § 485; Second Instance Verdict, Stupar and others (XKRZ-05/24), Court of Bosnia and Herzegovina, 9 September 2009, §§ 570–571, 573 cited by the Investigation Manual for War Crimes, Crimes Against Humanity and Genocide in Bosnia and Herzegovina (2013), OSCE, <https://www.osce.org/bih/281491>.

⁴⁰ Anne Applebaum, “Ukraine and The Words That Lead to Mass Murder,” *The Atlantic*, April 25, 2022, <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2022/06/ukrainemass-murder-hate-speech-soviet/629629/>

⁴¹ Cited by W. Timmermann, “Counteracting Hate Speech as a Way of Preventing Genocidal Violence,” *Genocide Studies and Prevention* 3 (2008): 354.

⁴² Akayesu Trial Judgment, §§ 148–149.

⁴³ Nahimana and others Trial Judgment, § 179.

³⁹ Karadžić Trial Judgment, § 550.

⁴⁰ *Ibid.*

показником того, що заяву зроблено саме з метою підбурення до насильства»⁴⁶. У справі Мухімана (Muhimana) МКТР прямо назвав використання мови знецінення фактором, що свідчить про наявність специфічного геноцидального наміру⁴⁷.

Мову знецінення досліджував і МКТЮ, хоча його практику важко визнати однорідною⁴⁸. У справі Толіміра (Tolimir) Трибунал визнав, що використання дегуманістичних термінів, як-от «турки» (turks) або «баліяс» (Balijas), які приблизно перекладаються як «брудні мусульмани», може свідчити про геноцидальний намір⁴⁹. У своїй окремій і частково розбіжній думці у справі Аль-Башира (Al-Bashir) суддя Аніта Ушацка (Anita Ušacka) зазначила, що використання образливої лексики може сигналізувати про наявність геноцидального наміру, як це сталося у випадку з племенами фур (Fur), масаліт (Masalit) і загава (Zaghawa), членів яких називали «нуба» (nuba – чорні) і «зурга» (zurga – чорні або раби)⁵⁰. Водночас використання подібної лексики може свідчити про те, що злочинці усвідомлюють існування захищеної групи як такої⁵¹.

Принизливий характер окремих термінів, які використовуються в кампаніях геноциду, є інтуїтивно зрозумілим, як-от слова «щури» або «таргани», що вочевидь спрямовані на дегуманізацію та знецінення. Зрозуміти образливість інших слів іноді може бути складніше. Зокрема, МТКЮ було непросто встановити принизливий характер терміна «баліяс» (balijas), який іноді вживається без негативного забарвлення⁵². Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС) свого часу звертався до жертв геноциду за консультаціями, щоб повною мірою зрозуміти принизливе значення слів «нуба» (nuba) та «зурга» (zurga)⁵³.

Ситуація ще складніша у випадку, коли предстанки Російської Федерації таврують українців

терміном «нацисти»⁵⁴. Нацизм, безсумнівно, є злочинною ідеологією, яка уможливила найжорстокіші та наймасштабніші злочини в історії людства. На наше переконання, Російська Федерація використовує негативне значення слова «нацист» для створення ментальної пастки, щоб перешкодити інтелектуалам і політикам у всьому світі ясно усвідомити істинну причину і характер злочинних діянь, вчинених російськими збройними силами на території України починаючи з 24 лютого 2022 року.

Зловживання термінами «нацист» і «нацизм» з боку Радянського Союзу та пізніше Росії почалося не у 2022 році. Одразу після Другої світової війни, під час переговорів щодо тексту Загальної декларації прав людини, СРСР та його сателіти намагалися включити засудження нацизму до положень Декларації, зокрема до тексту статей 19 і 20, які стосуються свободи думки та об'єднань⁵⁵. Такі намагання мали подвійну мету. З одного боку, СРСР, як і багато інших держав, хотів зафіксувати факт нацистського наступу на людську гідність. З іншого боку, Совети хотіли мати можливість використовувати ці терміни для забезпечення обмеженого, позитивістського та контрольованого державою розуміння сутності прав людини⁵⁶. Отже, Радянський Союз, так би мовити, інструменталізував концепцію нацизму, щоб підірвати дієвість міжнародних правових актів і недобросовісно використовувати їхні положення, щоб придушити опонентів і зміцнити тоталітарний режим.

Від перших повоєнних років сутнісно нічого не змінилося. Російські заклики до боротьби з нацизмом у ХХІ столітті – це спроба знайти, здавалося б, гідне пояснення негідного та ганебного прагнення контролювати політичний дискурс на територіях, які колись входили до складу Російської імперії. Крім того, починаючи з 2014 року і більш явно з 2022 року, Росія використовує термін «нацизм» з метою демонізації української нації та створення образу ворога, який не заслуговує ані місця за столом переговорів, ані права творити своє майбутнє.

В. «Денацифікація» як вияв геноцидального наміру

Імперіалістична риторика політичного керівництва Росії є не лише засобом демонізації і дегуманізації української нації. Стаття Путіна «Про

⁴⁶ Nahimana and others Trial Judgment, § 1022.

⁴⁷ Judgment and sentence, Muhimana (ICTR-95-1B-T), Trial Chamber III, 28 April 2005, § 496.

⁴⁸ Див., наприклад, Judgment, Krstić (IT-98-33-A), Appeals Chamber, 19 April 2004 ('Krstić Appeal Judgment'), § 130; Judgment, Popović and others (IT-05-88-T), Trial Chamber II, 10 June 2010 ('Popović and others Trial Judgment'), § 1399. Критичну оцінку цих рішень див. Predrag Dojčinović, *Propaganda and International Criminal Law: From Cognition to Criminality* (Routledge, 2021).

⁴⁹ Judgment, Tolimir (IT-05-88/2-T), Trial Chamber II, 12 December 2012 ('Tolimir Trial Judgment'), §§ 1168–1169.

⁵⁰ Separate and Partly Dissenting Opinion of Judge Anita Ušacka, Decision on the Prosecutor's Application for a Warrant of Arrest Against Omar Hassan Al Bashir, Al Bashir (ICC-02/05-01/09-3), Pre-Trial Chamber I, 4 March 2009 ('Separate and Partly Dissenting Opinion of Judge Anita Ušacka, Al-Bashir'), § 53.

⁵¹ *Ibid.*, § 25.

⁵² Max Bergholz, "Sudden Nationhood: The Microdynamics of Intercommunal Relations in Bosnia-Herzegovina after World War II," *The American Historical Review* 118 (2013): 696. See also Popović and others Trial Judgment, § 1331.

⁵³ Separate and Partly Dissenting Opinion of Judge Anita Ušacka, Al-Bashir, § 55.

⁵⁴ Ilya Nuzov, "Legislating Propaganda: Russia's Memory Laws Justify Aggression Against Ukraine," *JICJ* 20 (2022): 811–15.

⁵⁵ Johannes Morsink, *The Universal Declaration of Human Rights. Origins, Drafting, and Intent* (University of Pennsylvania Press, 1999), 23.

⁵⁶ *Ibid.*

історичну єдність росіян та українців»⁵⁷, офіційно оприлюднені тексти його промов від 21 та 24 лютого 2022 року⁵⁸, а також стенограми виступів на пресконференціях⁵⁹ дають підстави стверджувати, що ця риторика є самостійним і наріжним доказом наявності мотиву, мети та загалом наміру принаймні частково знищити українську націю для того, щоб повернути Україну під безроздільну владу Росії, як це було в Радянському Союзі. З огляду на це путінська риторика потребує детального аналізу й пояснення з урахуванням історичного та політичного контексту.

Путін висловив кілька ключових тверджень, які можуть здаватися непов'язаними з геноцидальним характером російської військової агресії. Однак за глибшого аналізу вони доводять наявність геноцидального наміру. Тому їхній зміст і логіка взаємозв'язку потребують певної розшифровки, насамперед для західного читача. На особливу увагу заслуговують такі твердження:

1. Путін заявляє, що «росіяни та українці – один народ, єдине ціле», а українська територія є історичною Росією⁶⁰. Ця фраза фактично означає, що якогось із цих народів ніби не існує.

2. Відповідно до риторики Путіна, «Україну створив Ленін, коли створював Радянський Союз у 1922 році»⁶¹. Тобто у свідомості Путіна до цього часу України не існувало.

3. На думку Путіна, право націй на самовизначення і право на вихід зі складу СРСР було внесено в Декларацію про утворення СРСР 1922 року⁶² як поступку націоналістам, яку вимушені були зробити більшовики, щоб за будь-яку ціну втриматись при владі. Путін називає це «не просто помилкою, це було, як кажуть, набагато гірше, ніж помилка». Він вважає зазначені права «одіозними» та «утопічними» фантазіями⁶³.

4. Він дорікає українцям, які є невдячними Леніну за «створення України» і за те, що Україна у складі СРСР зберегла «форму національного державного утворення», не стала адміністративною

одиницею Росії – «А тепер “вдячні нащадки” поносили на Україні пам'ятники Леніну. Це у них декомунізацією називається»⁶⁴.

5. Путін погрожує українцям «справжньою» декомунізацією: «Ви хочете декомунізацію? Ну що ж, нас це цілком влаштовує. Але не слід, що називається, зупинятися на пів дороги. Ми готові показати вам, що означає для України справжня декомунізація»⁶⁵. У цьому контексті, говорячи про «пів дороги», Путін вочевидь має на увазі, що разом із пам'ятниками Леніну треба «знести» підхід до формування СРСР зі збереженням формального статусу республік, декларативними правами на самовизначення та на вихід зі складу Радянського Союзу.

6. Окрім «справжньої декомунізації» він згадує сталінську диктатуру і червоний терор, завдяки якому вдалося виправити «помилку» Леніна та створити СРСР як «жорстко централізовану, абсолютно унітарну за своїм характером державу»⁶⁶. Тут варто згадати, що саме під орудою Сталіна було організовано геноцид українського народу – Голодомор 1932–1933 років⁶⁷, а також депортацію кримських татар у 1944 році⁶⁸.

7. Путін наголошує на тому, що націоналізм був основною причиною розвалу Радянського Союзу: «Бацिला націоналістичних амбіцій нікуди не поділась, а від самого початку закладена міна, що підриває державний імунітет проти зарази націоналізму, тільки чекала свого часу. Такою міною, повторю, було право виходу із СРСР». Це важливий момент, який підкреслює ставлення Путіна до націоналізму як явища, що заважало силою утримувати різні нації в складі СРСР. Власне право націй на самовизначення він називає «руйнівною для будь-якої нормальної країни фантазією»⁶⁹. Тобто путінське і загалом радянсько-російське розуміння націоналізму зводиться до його ототожнення з реалізацією зазначеного права.

8. Путін заявляє, що «українське суспільство зіткнулося зі зростанням крайнього націоналізму, який швидко набув форми агресивної русофобії та неонацизму»⁷⁰. Він стверджує (без жодних аргументів або доказів), що «провідні країни НАТО для досягнення своїх власних цілей

⁵⁷ Путин, «Об историческом единстве русских и украинцев».

⁵⁸ «Обращение Президента Российской Федерации», 21 февраля 2022; «Обращение Президента Российской Федерации», 24 февраля 2022, <http://kremlin.ru/events/president/news/67843>. Англomовна версія тексту звернення, яка може не повною мірою відповідати оригінальному змісту: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843>.

⁵⁹ «Большая пресс-конференция Владимира Путина», 23 декабря 2021, <http://kremlin.ru/events/president/news/67438>. Англomовна версія тексту, яка може не повною мірою відповідати оригінальному змісту: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67438>.

⁶⁰ Путин, «Об историческом единстве русских и украинцев».

⁶¹ «Большая пресс-конференция Владимира Путина», 23 декабря 2021.

⁶² Декларация об образовании Союза Советских Социалистических Республик, 30 декабря 1922.

⁶³ «Обращение Президента Российской Федерации», 21 февраля 2022.

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ Holodomor Museum, Holodomor History, <https://holodomormuseum.org.ua/en/the-history-of-the-holodomor/>

⁶⁸ Human Rights Watch, 'Punished Peoples' of the Soviet Union: The Continuing Legacy of Stalin's Deportations (1991), 33, <https://www.hrw.org/reports/pdfs/u/ussr/ussr.919/ussr919full.pdf>.

⁶⁹ «Обращение Президента Российской Федерации», 21 февраля 2022.

⁷⁰ *Ibid.*

в усьому підтримують на Україні крайніх націоналістів і неонацистів»⁷¹.

9. Нарешті, одразу після початку повномасштабної агресії проти України Путін задекларував мету так званої спеціальної військової операції – «денацифікацію і демілітаризацію» України⁷².

Наведені твердження в їхньому взаємозв'язку засвідчують, що політичне керівництво Росії не визнає самостійного існування української нації, відмовляє українцям у реалізації права на самовизначення і державотворення та вважає Україну російською територією. Колишній президент (2008–2012 роки) та колишній прем'єр-міністр (2012–2020 роки), а нині заступник голови Ради безпеки Російської Федерації Медведєв прямо пише, що «українство та його ідентичність є одним великим фейком, цього явища ніколи не було в історії, не існує його і зараз»⁷³. Таке світосприйняття зумовило мету повернення українських територій під владу Росії, що є неможливим без того, що Путін назвав «денацифікацією». Заява про «денацифікацію» України шляхом проведення так званої спеціальної військової операції, що в реальності є відкритою військовою агресією проти України, на нашу думку, є одним із основних доказів геноцидального наміру військово-політичного керівництва Російської Федерації.

Застосування терміна «денацифікація» викликало подив серед дослідників і журналістів на Заході. Багато істориків, зокрема Тімоті Снайдер (Timothy Snyder), Джефрі Вейдлінгер (Jeffrey Veidlinger) та Омер Бартов (Omer Bartov), висловили думку про те, що вживання цього терміна є некоректним, оскільки його можна вживати лише щодо відомих процесів, які відбувалися в Німеччині після Другої світової війни⁷⁴. Окремі дослідники згадують заяви про денацифікацію лише в контексті мови дегуманізації, якою супроводжуються публічні заклики до геноциду⁷⁵. Утім, вживання терміна «денацифікація» – це не лише мовний спосіб дегуманізації і не лише «риторичний прийом для виправдання неспровокованої війни та політики геноциду»⁷⁶. Використання цього терміна має значно більше прихованих значень. Як буде

доведено нижче, оголошена мета «денацифікації» є доказом геноцидального наміру, який мав бути реалізований через військову агресію проти України та інші заходи, що провадяться в межах російської геноцидальної політики, спрямованої на принаймні часткове знищення української нації.

Тімоті Снайдер робить загалом правильний висновок, що сутність російського особливого визначення поняття «нацист» полягає в тому, що «нацист – це українець, який не хоче визнавати себе росіянином»⁷⁷. Ми запропонували аналогічний підхід у пояснювальній записці до підготовленого нами проекту Заяви українського Парламенту, який було подано до Верховної Ради України 6 квітня 2022 року. Однак для того, щоб довести, що мета «денацифікації» є одним із доказів геноцидального наміру, потрібно зануритись в історичний та політичний контексти.

Протягом останніх 400 років Росія перекручувала та привласнювала українську історію, вилучала та знищувала об'єкти культурної спадщини, пригнічувала та забороняла українську мову⁷⁸. У двадцятому столітті зародилась і розвинулась російська концепція «денацифікації» українців, відповідно до якої радянська та російська державна пропаганда звинувачує українських патріотів у сповідуванні нацизму, послуговуючись таким псевдологічним ланцюжком: український патріот, який прагне власної незалежної держави, є націоналістом, а націоналіст – це нацист. Пропагандистам байдуже, що «націоналізм» і «нацизм» є абсолютно різними поняттями, натомість вони концентруються на зовнішній подібності цих слів, які в російській мові починаються однаково – «**наци**-оналізм», «**наци**-зм». Для росіян корінь цих слів однаковий – «**наци**». Як можна побачити, ключовим поняттям у цьому ланцюжку є «націоналізм» – це «місток», через який український патріотизм, за російською логікою, перетворюється на нацизм.

Первісно доктрина націоналізму «претендувала на те, щоб запропонувати критерій, за яким можна було б визначати спільноти людей, що заслуговують мати власний уряд, який би законно реалізовував владні повноваження в державі заради правильної організації суспільства»⁷⁹. Нині існують різноманітні підходи до розуміння поняття

⁷¹ «Обращение Президента Российской Федерации», 21 февраля 2022.

⁷² «Обращение Президента Российской Федерации», 24 февраля 2022.

⁷³ Дмитрий Медведев, «О фейках и настоящей истории», Telegram-канал, 5 апреля 2022, https://t.me/medvedev_telegram/34.

⁷⁴ Olivia B. Waxman, «Historians on What Putin Gets Wrong About 'Denazification' in Ukraine», *Time*, March 3, 2022, <https://time.com/6154493/denazification-putin-ukraine-history-context/>

⁷⁵ New Lines Institute/Raoul Wallenberg Institute for Human Rights, *An Independent Legal Analysis of the Russian Federation's Breaches of the Genocide Convention in Ukraine and the Duty to Prevent*, May 2022, 15–8.

⁷⁶ Snyder, «Russia's Genocide Handbook.»

⁷⁷ *Ibid.*

⁷⁸ Yaroslav Dashkevych, «How Moscow hijacked the history of Kyivan Rus», *Euromaidan Press*, May 14, 2014, <https://euromaidanpress.com/2014/05/14/how-moscow-hijacked-the-history-of-kyivan-rus/>; «A Short Guide to the Linguicide of the Ukrainian Language», *Euromaidan Press*, February 22, 2017, <https://euromaidanpress.com/2017/02/22/ashort-guide-to-the-linguicide-of-the-ukrainian-language-infographics>.

⁷⁹ Elie Kedourie, *Nationalism* (Hutchinson, 1961), 9.

«націоналізм». Фахівці вкладають у нього неоднаковий зміст і розглядають принаймні у трьох різних площинах: доктрині, політиці, людських почуттях⁸⁰. Відсутність однозначної дефініції аналізованого поняття «дозволяє вживати його в різних значеннях – як позитивних, так і негативних»⁸¹.

У Радянському Союзі, а згодом і в Росії, терміном «націоналізм» маніпулювали і далі маніпулюють так само, як і терміном «фашизм». Останньому надавали різних значень, він міг охоплювати «всі відтінки політичних поглядів, починаючи від націонал-комуністів і закінчуючи ліберальними демократами та націоналістами в Україні; [тих], хто виступає проти радянського сталінсько-брежнєвського та російського ставлення до українців як до гілки російської нації, а до росіян – як “старших братів”; не хоче бачити Україну в “руском міре”, натомість підтримує інтеграцію України до Європи»⁸². Ставлення радянської влади до націоналізму змінювалось залежно від того, що було вигідно в конкретний момент. Його розглядали як прогресивний рух у колоніальному та напівколоніальному світі, але, «коли націоналізм став перешкодою для просування соціалізму, його визнали регресивною течією, ідеологією збанкрутілих капіталістичних експропріаторів, які несправедливо чинили опір експропріації їхнього власного майна»⁸³.

Радянська влада просувала міф про «пролетарський інтернаціоналізм» і «дружбу народів», основний зміст якого полягав у тому, що за розвинутого комунізму зникнуть національні відмінності та зіллється нація; що російська культура і мова є вищими і недоторканими; що культурою і мовою, які залишаться в результаті злиття націй СРСР, будуть російська мова і російська культура⁸⁴. У Союзі українським націоналізмом визнавався широкий спектр думок і переконань, «починаючи від прагнення ширшого використання української мови до вимог повного виходу з СРСР і відмови від комунізму»⁸⁵. «...“Націоналістом” вільно було називати всякого, хто мав елементарну національну

гідність, хто турбувався долею української культури й мови»⁸⁶.

На нашу думку, суть сучасного українського націоналізму дуже влучно розкрив Кеннет Фармер – це «реактивне культурне відродження та відновлення національної ідентичності та комуналізму з боку представницьких груп, які переконані, що групові цінності та ідентичність перебувають під загрозою поглинання цінностями та ідентичністю іншої групи, зокрема тієї групи, чий непропорційний вплив, привілеї та сама присутність сприймаються як нелегітимні»⁸⁷.

Традиція українського націоналізму модерної доби переважно пов'язана не з утвердженням національної винятковості, а з прагненням національного визволення, створення незалежної Української держави; тобто, у певному сенсі, з національною емансипацією українців⁸⁸. Утім, для нашої публікації не так важливо, чим насправді є націоналізм, якщо взагалі можливо дати уніфіковане визначення цього поняття. Натомість важливо з'ясувати, як росіяни розуміють і як російська пропаганда використовує цей термін, коли описує українців.

Російська Федерація, яка вважає себе державою-продовжувачем СРСР («государство – продолжатель»⁸⁹), реалізує радянську політику, яку яскраво віддзеркалюють колись таємні КДБістські посібники, які, вочевидь, формували імперський світогляд нинішнього російського лідера: «Націоналізм прагне утвердити панування та привілеї однієї нації за рахунок пригноблення інших. Націоналізм відкидає дружню співпрацю та взаємодопомогу між націями»⁹⁰. Насправді риторика Путіна по суті повністю повторює зазначені посібники, хіба що він не вживає таких, наприклад, епітетів, як «буржуазний», «капіталістичний», «соціалістичний», «радянський». Важливо, що націоналістами росіяни воліють називати лише тих, хто відстоює існування самостійних, незалежних від Росії (або Радянського Союзу) національних держав і бачить загрозу в міцній «дружбі народів» у її чекістському

⁸⁰ John Breuilly, “Approaches to Nationalism,” in *Mapping the Nation*, ed. Gopal Balakrishnan (Verso, 1996), 146.

⁸¹ Walter Schnee, “Nationalism: A Review of the Literature,” *Journal of Political and Military Sociology* 29, no. 1 (2001): 2.

⁸² Taras Kuzio, “Soviet and Russian anti-(Ukrainian) Nationalism and Re-Stalinization,” *Communist and Post-Communist Studies* 49 (2016): 88.

⁸³ Kedourie, *Nationalism*, 90–91.

⁸⁴ Kenneth C. Farmer, *Ukrainian Nationalism in the Post-Stalin Era: Myth, Symbols, and Ideology in Soviet Nationalities Policy* (Springer, 1980), 40, 44–5.

⁸⁵ J. Birch, *The Ukrainian Nationalist Movement in the U.S.S.R. since 1956* (London: Ukrainian Information Service, 1971), 1–2.

⁸⁶ Іван Дзюба, *Інтернаціоналізм чи русифікація?* (Сучасність, 1968) = Ivan Dzyuba, *Internationalism or Russification?* (Sucasnist, 1968), 24.

⁸⁷ Farmer, *Ukrainian Nationalism in the Post-Stalin Era: Myth, Symbols, and Ideology in Soviet Nationalities Policy*, 7.

⁸⁸ Serhiy Kvit, “Ukraine in the Struggle for Independence in the Age of Post-truth,” *Kyiv Post*, June 13, 2019, <https://www.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/serhiy-kvit-ukraine-in-the-struggle-for-independence-in-the-age-of-post-truth.html>.

⁸⁹ Президент Российской Федерации, *О государственной собственности бывшего Союза ССР за рубежом*, Указ 201, 8 февраля 1993, § 1, <https://docs.cntd.ru/document/9003857>.

⁹⁰ Б. С. Шульженко, И. В. Хамазюк, В. Т. Данько, *Украинские буржуазные националисты* (Москва: Высшая школа КГБ при Совете Министров СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1963), 83.

розумінні: «Націоналісти одним із головних об'єктів своїх посягань на радянську державу обрали сферу національних відносин, намагаючись через штучне розпалювання націоналістичних почуттів підірвати єдність та згуртованість радянського народу»⁹¹.

Російська влада ніколи не розглядала українців як окрему націю, натомість вважала їх частиною російського народу, що розмовляє діалектом російської мови⁹². Росія завжди сприймала українське прагнення незалежності як загрозу руйнації імперії в широкому значенні цього слова, зокрема Радянського Союзу. Через те що український національний рух став істотним чинником, який призвів до розпаду СРСР, Кремль системно й наполегливо намагався його очорнити, поширюючи викривлене розуміння цього руху як нацистського.

Через кілька днів після звільнення Бучі, коли весь світ побачив, які звірства там чинила російська армія, в Росії вийшла стаття «Що Росія повинна зробити з Україною»⁹³, де прямо зазначено, що український націоналізм буцімто є нацизмом і покаранням за нього мають стати «тяготи війни». Цю статтю було оприлюднено на одному з основних російських державних медіаресурсів, що дає змогу стверджувати, що опублікований матеріал представляє офіційну політику російської держави.

У промовах Путіна чітко видно його кінцеву мету – підкорити Україну, повернути її під повну владу Росії, а в майбутньому виправити «помилку Леніна» і позбавити її будь-яких ознак державності. Аналогічно тому, як Сталін виправляв цю «помилку» у першій половині ХХ століття, Путін для досягнення своєї мети обрав спосіб, який він назвав «денацифікацією» – знищення національно свідомої, активної, патріотичної частини Української нації, яка відстоює право українців на самовизначення, на незалежність Української держави.

⁹¹ Я. И. Оловянников и др., *Особенности борьбы советской контрразведки с идеологической диверсией зарубежных буржуазно-националистических организаций и подрывной деятельностью враждебных националистических элементов* (Москва: Высшая краснознаменная школа КГБ при Совете Министров СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1978), 63; М. И. Гришунов и др., *Литовские, латышские и эстонские буржуазные националисты* (Москва: Высшая школа КГБ при Совете Министров СССР, 1961); В. М. Бойченко, П. П. Ерёмин, *Белорусские буржуазные националисты* (Москва: Высшая краснознаменная школа КГБ при Совете Министров СССР, 1957).

⁹² Theodore R. Weeks, "Separatist Nationalism in the Romanov and Soviet Empires," in *The Oxford Handbook of the History of Nationalism*, ed. John Breuilly (Oxford University Press, 2013), 199–219, 201.

⁹³ Тимофей Сергейцев, «Что Россия должна сделать с Украиной», *РИА Новости*, 3 апреля 2022, <https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html>.

Фактично «денацифікація» України – це її «депатріотизація» та подальше роздержавлення.

Після повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року Росія не спромоглася реалізувати свій десятиденний план захоплення України⁹⁴. Відтак вона не змогла здійснити і «денацифікацію» України, інакше кажучи, знищити українську націю як таку. Проте це не означає, що російське керівництво не мало наміру досягти масштабного знищення української нації. Звичайно, ми можемо довго чекати, доки з'являться на світ якісь електронні листи, протоколи зустрічей та інші документи, які окремі вчені вважають мало не єдиними можливими доказами того, що Путін із поплічниками напали на Україну з наміром знищити українську націю⁹⁵. Однак не можна ігнорувати той факт, що публічні заяви керівництва Російської Федерації, якщо їх розглядати у відповідному політичному та історичному контексті, фактично є зізнанням у своїх геноцидальних намірах.

Водночас геноцидальний намір проявляється не лише в офіційних заявах і пропаганді, але й може бути виявлений завдяки аналізу діянь, фактично вчинених російськими військами в Україні, результати якого подано нижче в підрозділі 4.С та розділі 5.

С. Знищення культурної спадщини як доказ наміру знищити націю

Задовго до того, як у юриспруденцію було введено поняття геноциду, його автор – Рафал Лемкін – закликав П'яту міжнародну конференцію з уніфікації кримінального права, скликану під егідою Ліги Націй, криміналізувати варварство та вандалізм⁹⁶. З огляду на назву останнього злочину, що походить від давньогерманського племені, він мислився як посягання на культурну спадщину певної групи людей. Через десять років після конференції Р. Лемкін зробив вандалізм невіддільною частиною своєї концепції геноциду⁹⁷. Культурну сферу він назвав однією з тих, де може проявитися геноцид, набуваючи форм «заборони або знищення культурних

⁹⁴ Mykhaylo Zabrodskyi et al., *Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from Russia's Invasion of Ukraine: February–July 2022*, Royal United Services Institute for Defence and Security Studies (RUSI), November 30, 2022, <https://rusi.org/explore-our-research/publications/special-resources/preliminary-lessons-conventional-warfighting-russias-invasion-ukrainefebbruary-july-2022>.

⁹⁵ Schabas, "Genocide and Ukraine: Do Words Mean What We Choose them to Mean?," 849–50.

⁹⁶ Edward C. Luck, *Cultural Genocide and the Protection of Cultural Heritage*, J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy, No. 2 (2018), <https://www.getty.edu/publications/occasional-papers-2/>

⁹⁷ *Ibid.*

інституцій та культурного життя»⁹⁸. Зокрема, Р. Лемкін вважав, що під час Другої світової війни освіту в душі вільних мистецтв навмисно замінили професійно-технічною освітою, «щоб запобігти гуманістичному мисленню», якого боялися окупанти, оскільки воно сприяло «національному мисленню»⁹⁹.

Концепція геноциду Р. Лемкіна є ширшою за визначення, закріплене в Конвенції. Останнє не охоплює культурний вимір геноциду, встановлюючи межі для вужчого тлумачення аналізованого поняття¹⁰⁰. Статути міжнародних судів та їхня практика здебільшого базуються саме на такому вузькому розумінні поняття геноциду. Однак, навіть у цій парадигмі, суди знайшли можливість приділити увагу посяганням на культурну спадщину, хоча й не розглядали їх як акти геноциду. У справі Крстича (Krstić) МКТЮ зауважив, що «одночасно з фізичним або біологічним знищенням часто вчиняються посягання на культурні та релігійні об'єкти і символи цільової групи людей, які (посягання) можуть легітимно розглядатися як докази існування наміру фізично знищити таку групу»¹⁰¹. Пізніше цей висновок підтвердив Міжнародний суд ООН у справах «Боснія і Герцеговина проти Сербії та Чорногорії» (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)¹⁰² та «Хорватія проти Сербії» (Croatia v. Serbia)¹⁰³.

У Політиці щодо культурної спадщини Офісу прокурора МКС також зазначено, що посягання на культурну спадщину мають істотне значення для доказування геноцидальних намірів¹⁰⁴. Відповідно до цієї Політики, посягання на культурну спадщину можуть проявлятися в нападах на будівлі, що мають культурне значення для певних груп людей, «які відбуваються одночасно з іншими діями, спрямованими проти захищених груп»¹⁰⁵. Це повертає нас до концепції

Р. Лемкіна, який чітко зазначив, що «геноцид має дві фази: перша – знищення національної моделі пригнобленої групи, друга – насадження національної моделі гнобителя»¹⁰⁶. Знищення культурної спадщини є частиною першої фази, яка часто супроводжується культурною асиміляцією та запереченням культурної самобутності пригнобленої групи людей.

Перші місяці повномасштабної російської війни проти України характеризувалися обома фазами культурного геноциду одночасно. Із бібліотек на тимчасово окупованих територіях Луганської, Донецької, Чернігівської та Сумської областей конфісковували українську історичну та художню літературу, яка не відповідає кремлівському баченню того, якою має бути Україна¹⁰⁷. Повідомлялося, що «російська військова поліція» має перелік імен особистостей, книги про яких треба негайно вилучити або знищити. Це, зокрема, Іван Мазепа, Симон Петлюра, Степан Бандера, Роман Шухевич та В'ячеслав Чорновіл¹⁰⁸.

Збройні сили Російської Федерації обстрілюють українські музеї, історичні пам'ятки та культові місця, які посідають особливе місце в національній самосвідомості українців¹⁰⁹. 23 січня 2023 року ЮНЕСКО заявила, що 236 культурних об'єктів, зокрема 105 релігійних об'єктів, 83 історичні будівлі, 18 музеїв, 19 пам'яток історії, 11 бібліотек, було повністю або частково зруйновано. Цей перелік не є повним, оскільки деякі дані ще потребують уточнення¹¹⁰. Міністерство культури України заявляло, що станом на 26 січня 2023 року пошкоджено 553 культурних об'єкти¹¹¹. Багато з них, зокрема Національний літературно-меморіальний музей Григорія Сковороди, Свято-Успенську Святогірську лавру, Меморіал жертв тоталітаризму та історичні будівлі

⁹⁸ Raphael Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, and Proposals for Redress* (Carnegie Endowment for International Peace, 1944), xii, cited by Luck, *Cultural Genocide and the Protection of Cultural Heritage*.

⁹⁹ *Ibid.*

¹⁰⁰ Слід зазначити, що дедалі частіше лунають заклики до ширшого розуміння поняття геноциду. Див., наприклад: Lars Berster, "The Alleged Non-Existence of Cultural Genocide: A Response to the Croatia v. Serbia Judgment," *JICJ* 13, no. 4 (2015): 677–92.

¹⁰¹ Judgment, Krstić (IT-98-33-T), Trial Chamber, 2 August 2001 ('Krstić Trial Judgment'), § 580.

¹⁰² Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro judgment, § 344.

¹⁰³ Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia), judgment of 3 February 2015 ('Croatia v. Serbia judgment'), § 390.

¹⁰⁴ Office of the Prosecutor of the International Criminal Court, Policy on Cultural Heritage, June 2021, § 79, <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/2021-03-22-otp-draft-policy-cultural-heritage-eng.pdf>.

¹⁰⁵ *Ibid.*, § 78.

¹⁰⁶ Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, and Proposals for Redress*, 79.

¹⁰⁷ "Russians Confiscating and Destroying Ukrainian Literature and History Textbooks," *Chytomo*, March 25, 2022, <https://chytomo.com/en/russians-confiscating-and-destroying-ukrainian-literature-and-history-textbooks/>

¹⁰⁸ *Ibid.*

¹⁰⁹ Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine, "Members of the UN Security Council recognize Russia's actions as directed against Ukrainian identity," July 16, 2022, <https://mkp.gov.ua/news/7416.html>; United States Mission to the United Nations, "Remarks at a UN Security Council Arrria-Formula Meeting on the Destruction of Cultural Heritage as a Consequence of Russia's War Against Ukraine," July 15, 2022, <https://usun.usmission.gov/remarks-at-a-un-security-council-arria-formula-meeting-on-the-destruction-of-cultural-heritage-as-a-consequence-of-russias-war-against-ukraine/>

¹¹⁰ UNESCO, "Damaged Cultural Sites in Ukraine Verified by UNESCO," March 22, 2023, <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco>.

¹¹¹ Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine, "Destroyed Cultural Heritage of Ukraine," <https://culturecrimes.mkp.gov.ua/>

в старовинному Чернігові, росіяни обстріляли без будь-якої видимої військової необхідності.

Переходячи до другого етапу культурного геноциду, окупаційні війська Російської Федерації замінили українські таблички з назвами міст на російськомовні; запровадили навчання виключно російською мовою за російськими підручниками, заборонивши використання української мови та українськомовних книжок; примушували вчителів шкіл дотримуватись російських освітніх програм і вилучили зі шкільних курсів українську мову, літературу та історію, а також завозили на окуповані території російських учителів¹¹².

Такі дії яскраво свідчать про прагнення знищити будь-які прояви української самобутності, української культури, мови та історії. Як зазначають міжнародні суди, наявність такого дискримінаційного наміру щодо матеріальної культурної спадщини національної групи своєю чергою може свідчити про наявність геноцидального наміру¹¹³. На нашу думку, потрібно й далі впроваджувати підходи Р. Лемкіна до розуміння культурного геноциду. Адже посягання на нематеріальну спадщину національної групи, що охоплює її мову, історію та освітні традиції, не меншою мірою підтверджують існування геноцидальних намірів, ніж знищення історичних чи релігійних споруд¹¹⁴. Міжнародні та національні суди, які розглядають справи про геноцид, повинні приділяти належну увагу і давати оцінку проявам геноцидального наміру, на які вказував Р. Лемкін, зокрема забороні мови національної групи, знищенню книг та забороні публікацій¹¹⁵. З огляду на зазначене ми вважаємо, що політика придушення української культури

на окупованих територіях, а також військові атаки на культурні об'єкти є доказами намірів вчинити геноцид української нації.

5. Акти геноциду і додаткові докази геноцидального наміру

Росія знищує українську націю, вчиняючи діяння, прямо передбачені Конвенцією як акти геноциду, зокрема: вбивства та заподіяння тяжкої тілесної або психічної шкоди (підрозділ 5.А); умисне створення для групи життєвих умов, розрахованих на її повне або часткове фізичне знищення (підрозділ 5.В); насильницьке переміщення українських дітей до Росії або на окуповані нею території (підрозділ 5.С). Вчинення таких актів засвідчує наявність об'єктивних ознак складу геноциду, сукупність яких прийнято називати *actus rei*.

Ба більше, характер цих актів і контекст, у якому їх учинено, є додатковим доказом наявності геноцидального наміру щодо української нації. Відповідно до позицій Міжнародного суду ООН, «характеристика діянь [у складі геноциду] та їх взаємозв'язок може свідчити на користь висновку про намір»¹¹⁶. Встановлення наміру знищити захищену групу передбачає оцінювання всіх наявних доказів у сукупності «замість того, щоб окремо розглядати кожен геноцидальний акт щодо наявності в обвинуваченого наміру знищити групу, що перебуває під захистом»¹¹⁷. Окремі воєнні злочини та злочини проти людяності, взяті разом, можуть утворювати геноцид, «якщо вони є частиною ширшої моделі нападу, розрахованої на знищення [захищеної] групи»¹¹⁸.

У подальших підрозділах статті висвітлено умисність, системність і широкомасштабність діянь, учинених російськими військами в Україні. На нашу думку, характер цих діянь у поєднанні із загальним контекстом, публічними заявами російського керівництва, теле-, радіопрограмами та публікаціями російських державних медіа є доказом наявності геноцидального наміру знищити українців як національну групу.

А. Вбивства та заподіяння тяжкої тілесної або психічної шкоди

Діяння, що утворюють склад геноциду, не обмежуються фізичним знищенням членів захищеної групи, тобто вбивствами. Способами вчинення геноциду (геноцидальними актами) також

¹¹² «Русифікація українських дітей. РФ планує звозити до Херсонської та Запорізької областей вчителів із Новосибірська», *New Voice*, 20 червня 2022, <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/rosiya-hoche-zvoziti-dohersonskoj-ta-zaporizkoji-oblastey-vchiteliv-iz-novosibirska-ostanni-novini-50250965.html>.

¹¹³ Ana Filipa Vrdoljak, “The Criminalisation of the Intentional Destruction of Cultural Heritage,” in *Forging a Socio-Legal Approach to Environmental Harm: Global Perspectives*, eds. Emanuela Orlando and Tiffany Bergin (London: Routledge, 2016), 16–18, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2676470.

¹¹⁴ Докладніше див., наприклад: Sean Fobbe et al., “Cultural Heritage Destruction during the Islamic State’s Genocide against the Yazidis,” *The Asian Yearbook of Human Rights and Humanitarian Law* 5 (2021): 111–44; Juliette Paauwe and Jahaan Pittalwala, “Cultural Destruction and Mass Atrocity Crimes: Strengthening Protection of Intangible Cultural Heritage,” *Global Responsibility to Protect* 13 (2021): 395–402; Marco Odello, “Genocide and Culture: Revisiting their Relationship 70 years after the Genocide Convention,” in *The Concept of Genocide in International Criminal Law: Developments after Lemkin*, eds. Marco Odello and Piotr Lubiński (Taylor and Francis, 2020), 236–61.

¹¹⁵ Yasmin de Brito Góes, “Rethinking the Cultural Genocide: The Destruction of Cultural Heritage in Syria” (Dissertation presented as a partial requirement for obtaining the title of Bachelor of Laws, University of Brasilia, 2018), 41.

¹¹⁶ Croatia v. Serbia judgment, § 130.

¹¹⁷ Stakić Appeal Judgment, § 55.

¹¹⁸ Elisa von Joeden-Forgey, *The Ten Patterns of Genocide* (Lemkin Institute for Genocide Prevention, 2022), https://www.lemkininstitute.com/_files/ugd/9bc553_dae7246a234442b69519064ac19853a8.pdf.

можуть бути заподіяння тяжкої тілесної або психічної шкоди, зокрема катування, звалтування та сексуальне насильство, насильницьке переміщення та насильницьке зникнення, жорстоке поводження та створення нелюдських умов під час ув'язнення¹¹⁹. МКС визнає, що складовими частинами геноциду можуть бути такі діяння, як тортури, звалтування, сексуальне насильство або нелюдське чи таке, що принижує людську гідність, поводження¹²⁰.

Із перших годин повномасштабного вторгнення Росії в Україну російські військові провадили кампанію умисних убивств і нападів на українців. Буча, Бородянка, Гостомель, Ірпін та Ворзель, розташовані на Київщині, – це лише деякі з населених пунктів, де зафіксовано випадки масових розстрілів, насильницьких зникнень, тортур та звалтувань українців¹²¹.

У травні 2022 року повідомлялося, що тільки в Бучанському районі було виявлено понад 1000 тіл убитих мирних жителів¹²². Поліція повідомляла, що 650 цивільних осіб було страчено через розстріл¹²³. На багатьох тілах були сліди тортур¹²⁴. У Бучі було знайдено тіла із зігнутими колінами, опущеними головами та зв'язаними за спиною руками¹²⁵, що є очевидними ознаками страти. «Г'юман Райтс Вотч» (Human Rights Watch) повідомляє, що в Бучі російські війська робили обходи приватних будинків, «полюючи на нацистів»¹²⁶. Зважаючи на те, що російська пропаганда таврує «нацистами» всіх, хто вважає себе українцями та підтримує українську державність, мішенню для російських військ стали мирні жителі Бучі саме через їхню належність до української нації. Журналісти-розслідувачі встановили, що російська влада заздалегідь склала списки українців, котрі мають суспільний авторитет на місцевому або національному рівнях, яких мали «вбити

чи ув'язнити»¹²⁷, що свідчить про спланований та свідомо дискримінаційний характер нападу Росії на українців.

Управління Верховного комісара ООН з прав людини і Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні (далі – Слідча комісія ООН) також повідомили про умисні й довільні страти та вбивства мирних жителів російськими військовими в Київській, Чернігівській та Сумській областях України під час окупації російськими військами¹²⁸. Жертв налічувалося сотні, багатьох із них страшили після затримання та тортур.

Велика кількість жертв, їхній цивільний статус, а отже, вразливий стан, тяжкість заподіяного насильства, жорстокість, умисність і повторюваність убивств, наявність плану знищення українських громадських лідерів у супроводі мови ненависті, спрямованої проти українців як нації, свідчать про наявність геноцидального наміру. Незалежні експерти погоджуються з тим, що масові розстріли мирних жителів, вчинені російськими військами на окупованих територіях Київської, Чернігівської та Сумської областей України, відображають геноцидальну модель знищення українців¹²⁹.

Більшість убитих і страчених російськими військами українців є цивільними чоловіками¹³⁰, українських жінок гвалтували і чинили над ними сексуальне насильство¹³¹. У жовтні 2022 року Праміла Паттен (Pramila Patten), спеціальний представник Генерального секретаря ООН з питань сексуального насильства в умовах конфлікту, заявила, що звалтування є частиною воєнної

¹¹⁹ Fournet, “The Actus Reus of Genocide,” 61–2; Mettraux, *International Crimes: Law and Practice*, Volume I: Genocide, 263–64.

¹²⁰ ICC Elements of Crime, 2, fn 3.

¹²¹ Amnesty International, Ukraine: Russian forces extrajudicially executing civilians in apparent war crimes – new testimony, April 7, 2022, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/04/ukraine-russian-forces-extrajudicially-executing-civilians-in-apparent-war-crimes-new-testimony/>

¹²² Sarah Rainsford, “Ukraine: The Children’s Camp that Became an Execution Ground,” *BBC*, May 16, 2022, <https://www.bbc.com/news/world-europe-61442387>.

¹²³ *Ibid.*

¹²⁴ Human Rights Watch, Ukraine: Russian Forces’ Trail of Death in Bucha, April 21, 2022, <https://web.archive.org/web/20220421062141/https://www.hrw.org/news/2022/04/21/ukraine-russian-forces-trail-death-bucha>.

¹²⁵ Rainsford, “Ukraine: The Children’s Camp that Became an Execution Ground.”

¹²⁶ Human Rights Watch, Ukraine: Russian Forces’ Trail of Death in Bucha.

¹²⁷ “Russia is Creating Lists of Ukrainians “to be killed or sent to camps”, US Claims,” *The Guardian*, April 21, 2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/21/usclaims-russia-creating-lists-of-ukrainians-to-be-killed-or-sent-to-camps-report>; Erika Kinetz, “‘We will find you’: Russians Hunt Down Ukrainians on Lists,” *Associated Press*, December 21, 2022, <https://apnews.com/article/russia-ukraine-europe-3ae1bccfb0ef34dbe363f7c289ce7934>.

¹²⁸ OHCHR, Report on the Situation of Human Rights in Ukraine in the Context of the Armed Attack by the Russian Federation, 24 February to 15 May 2022, June 29 2022, § 80, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-06-29/2022-06-UkraineArmedAttack-EN.pdf>; Report of the UN Independent International Commission of Inquiry on Ukraine to the UN General Assembly, A/77/533, October 18, 2022, 13–14; OHCHR, Killings of Civilians: Summary Executions and Attacks on Individual Civilians in Kyiv, Chernihiv, and Sumy Regions in the Context of the Russian Federation’s Armed Attack against Ukraine, December 2022, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-12/2022-12-07-OHCHR-Thematic-Report-Killings-EN.pdf>.

¹²⁹ New Lines Institute/Raoul Wallenberg Institute for Human Rights, *An Independent Legal Analysis of the Russian Federation’s Breaches of the Genocide Convention in Ukraine and the Duty to Prevent*, May 2022, 22.

¹³⁰ Human Rights Watch, *Ukraine: Russian Forces’ Trail of Death in Bucha, 21 April 2022; Report on the Situation of Human Rights in Ukraine in the Context of the Armed Attack by the Russian Federation*, 24 February to 15 May 2022, § 80.

¹³¹ Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine to the Human Rights Council, A/HRC/52/62, 16 March 2023, §§ 78–85.

стратегії Росії¹³². За даними Інституту запобігання геноциду Р. Лемкіна, масове вбивство чоловіків призовного віку в поєднанні зі звірствами, вчиненими проти жінок і дітей, є найпоширенішою формою геноциду¹³³. Справді, у справі Крстича (Krstić) МКТЮ встановив, що масова страта боснійських мусульман призовного віку, вчинена боснійськими сербами на тлі примусового переміщення боснійських мусульманських жінок, дітей і людей похилого віку, становила злочин геноциду¹³⁴.

Окрім страт і вбивств, принаймні у 17 селах і містечках Київської та Чернігівської областей було знайдено докази тортур, насильницьких зникнень, нелюдського та такого, що принижує людську гідність, поводження¹³⁵. До жорстокого поводження та катування російські військові також вдавалися під час тривалого утримання цивільних осіб у вкрай переповнених приміщеннях у жахливих умовах без доступу до води, їжі, свіжого повітря та світла¹³⁶. Відомо про численні випадки катувань і жорстокого поводження в південних регіонах України, окупованих російськими військами¹³⁷. За даними Всесвітньої організації проти тортур, способами катувань були «жорстоке побиття, непропорційне та каральне використання електрошока, погрози та імітація страти»¹³⁸. Катівні також було виявлено в Харківській області після її звільнення від російських військ у вересні 2022 року¹³⁹.

Тортири було спрямовано проти місцевих лідерів, активістів, волонтерів і підозрюваних у колишніх зв'язках з українськими збройними силами¹⁴⁰. Деякі з тих, кого затримували, засвідчили,

що представники російської влади називали їх «нацистами» і «фашистами» та жорстоко били, називаючи це «денацифікаційними сесіями»¹⁴¹. Будь-яка підтримка чи сама лише належність до української нації та держави, на виявлення яких, імовірно, працювали російські спецслужби, каралися тортурами¹⁴², що свідчить про наявність політики та плану придушення української ідентичності населення на окупованих територіях.

Зрештою, російські війська системно і свідомо обстрілювали цивільне населення України. 16 березня 2022 року було розбомблено театр у Маріуполі, де переховувалися сотні мирних жителів. Розслідування Amnesty International встановило, що російські війська навмисно розбомбили театр, незважаючи на те що його було чітко ідентифіковано як цивільний об'єкт¹⁴³. Часто російські військові зумисно атакували цивільних осіб, які евакуювалися пішки, автобусами або приватними транспортними засобами, на яких був напис «діти»¹⁴⁴. Кричущим прикладом нападу на евакуйованих є атака на Краматорський вокзал, де перебувало близько 4000 мирних жителів, переважно жінок і дітей, які чекали на виїзд із Донецької області¹⁴⁵. Загалом загинуло 59 мирних жителів, зокрема 7 дітей, понад 100 цивільних було поранено¹⁴⁶. Крім того, неодноразові випадки невибіркових атак призвели до загибелі та тяжких поранень мирних людей, які ховалися в житлових будинках, школах, лікарнях та інших цивільних будівлях¹⁴⁷. Amnesty International повідомляє, що російські війська без упину та без розбору бомбардували житлову забудову в Харкові, другому за величиною місті України, що з початку

¹³² Ewelina U. Ochab, "United Nations: Rape Is Part Of Russia's Military Strategy," *Forbes*, October 14, 2022, <https://www.forbes.com/sites/ewelinaochab/2022/10/14/unitednations-rape-is-part-of-russias-military-strategy/?sh=361ae19f36a0>.

¹³³ von Joeden-Forsey, *The Ten Patterns of Genocide*.

¹³⁴ Krstić Trial Judgment, § 595.

¹³⁵ Human Rights Watch, *Ukraine: Executions, Torture During Russian Occupation*, May 18, 2022, <https://www.hrw.org/news/2022/05/18/ukraine-executions-torture-during-russian-occupation>; World Organisation Against Torture, *Ukraine: Killings, Kidnappings and Torture of Civilians in Territories under Russian Control*, May 6, 2022, <https://www.omct.org/en/resources/statements/ukraine-killings-kidnappings-and-torture-of-civilians-in-territories-under-russian-control>.

¹³⁶ Report of the UN Independent International Commission of Inquiry on Ukraine to the UN General Assembly, 14–5.

¹³⁷ Human Rights Watch, *Ukraine: Torture, Disappearance in Occupied South*, July 22, 2022, <https://www.hrw.org/news/2022/07/22/ukraine-torture-disappearances-occupied-south>.

¹³⁸ World Organisation Against Torture, *Ukraine: Killings, Kidnappings and Torture of Civilians in Territories under Russian Control*, May 6, 2022.

¹³⁹ Human Rights Watch, *Ukraine: Russian Forces Tortured Izium Detainees*, October 19, 2022, <https://www.hrw.org/news/2022/10/19/ukraine-russian-forces-torturedizium-detainees>.

¹⁴⁰ World Organisation Against Torture, *Ukraine: Killings, Kidnappings and Torture of Civilians in Territories under Russian Control*; Report of the UN Independent International Commission of Inquiry on Ukraine to the UN General Assembly, § 81.

¹⁴¹ Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine to the Human Rights Council, § 73.

¹⁴² World Organisation Against Torture, *Ukraine: Killings, Kidnappings and Torture of Civilians in Territories under Russian Control*.

¹⁴³ Amnesty International, *Ukraine: 'Children': The attack on the Donetsk Regional Academic Drama Theatre in Mariupol, Ukraine*, June 30, 2022, <https://www.amnesty.org/en/documents/eur50/5713/2022/en/>

¹⁴⁴ Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine to the Human Rights Council, §§ 57–58.

¹⁴⁵ "Kramatorsk Station Attack: What We Know So Far," *BBC*, April 9, 2022, <https://www.bbc.com/news/world-europe-61036740>.

¹⁴⁶ Caroline Vakil, "Death Toll in Ukraine Train Station Bombing Reaches 59, Including 7 Children," *The Hill*, April 14, 2022, <https://thehill.com/policy/international/3269176-death-toll-in-ukraine-train-station-bombing-reaches-59-including-7-children/>

¹⁴⁷ Amnesty International, *Russian Military Commits Indiscriminate Attacks During the Invasion of Ukraine*, February 25, 2022, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/02/russian-military-commits-indiscriminate-attacks-during-the-invasion-of-ukraine/>; Human Rights Watch, *Ukraine: Deadly Attacks Kill, Injure Civilians, Destroy Homes*, March 18, 2022, <https://www.hrw.org/news/2022/03/18/ukraine-deadly-attacks-kill-injure-civilians-destroy-homes>; Human Rights Watch, *Ukraine: Russian Strikes Killed Scores of Civilians in Chernihiv*, June 10, 2022, <https://www.hrw.org/news/2022/06/10/ukraine-russianstrikes-killed-scores-civilians-chernihiv>.

повномасштабного вторгнення спричинило щонайменше 600 смертей і 1200 поранень серед цивільного населення¹⁴⁸. Наведене доводить намір знищити українську націю, що підтверджується характером шкоди від злочинів, скоєних проти цивільного населення України, її умисним спричиненням, масштабністю та системністю заподіяння.

В. Умисне створення умов життя, спрямованих на фізичне знищення української нації

Умисне створення для групи людей таких життєвих умов, що свідомо розраховані на її повне або часткове фізичне знищення¹⁴⁹, полягає в застосуванні «методів знищення, які не призводять до негайної смерті членів групи, але в кінцевому підсумку спрямовані на їх фізичне знищення»¹⁵⁰. Відповідно до практики МКТЮ та МКТР, такими методами, зокрема, є «мізерне харчування; ненадання належної медичної допомоги; систематичне вигнання членів групи з їхніх домівок»¹⁵¹. Умовами, розрахованими на «повільну смерть, наприклад, є відсутність належної їжі, води, притулку, одягу, санітарних умов або примушування членів групи до надмірної роботи або фізичного навантаження»¹⁵². Міжнародний суд ООН також обстоює подібну позицію¹⁵³. До того ж у справі Аль-Башира (Al-Bashir) Палата попереднього провадження МКС I розглядала забруднення водяних насосів у Судані (Африка) та примусове переміщення, поєднане із заселенням членів інших племен на покинуті території, як частину обвинувачення у створенні умов, розрахованих на фізичне знищення захищених груп з метою втілення політики геноциду¹⁵⁴.

Важливо зазначити, що для встановлення аналізованого виду геноцидальних діянь не потрібно доводити, що було фактично досягнуто повне або часткове знищення захищеної групи¹⁵⁵. Водночас треба продемонструвати, що нестерпні умови життя було створено умисно і заради досягнення загальної мети знищення групи

повністю або частково¹⁵⁶. На думку МКТЮ, це можна зробити завдяки оцінюванню об'єктивної здатності цих умов призвести до фізичного знищення групи, беручи до уваги «характер умов життя, тривалість часу, протягом якого члени групи перебували у них, та характеристики групи людей, зокрема їхню вразливість»¹⁵⁷.

Російське керівництво неодноразово заперечувало право українців на існування як окремої та незалежної нації. Щоб наш народ припинив незалежне існування, українців не лише убивають безпосередньо, а й системно створюють умови, розраховані на фізичне знищення української нації в майбутньому. Особливу увагу слід звернути на кілька форм цієї російської діяльності, що описано нижче.

Як уже було зазначено, від самого початку повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року росіяни системно полювали на проукраїнських лідерів громадської думки в місцевих громадах. Є численні випадки заподіяння тяжкої фізичної та психічної шкоди представникам українських органів державної влади та місцевого самоврядування¹⁵⁸, представникам громадських організацій та місцевим активістам, журналістам, духовенству та іншим людям, які мають авторитет в українському суспільстві¹⁵⁹. Викрадення проукраїнських лідерів та активістів є звичайною практикою на окупованих Росією територіях¹⁶⁰. Така практика має на меті не лише залякати конкретних активістів, а й створити середовище, де буде неможливим будь-який вияв української ідентичності. Це створює реальну загрозу для розвитку та навіть самого існування українського громадянського суспільства¹⁶¹. Як видно з практики міжнародного кримінального судочинства, напад на лідерів громад може свідчити про наявність геноцидального наміру¹⁶².

¹⁵⁶ Mettraux, *International Crimes: Law and Practice*, Volume I: Genocide, 278.

¹⁵⁷ Karadžić Trial Judgment, § 548.

¹⁵⁸ "Kidnapped Ukrainian Mayor Freed in "special operation", Officials Say", *ABC News*, March 17, 2022, <https://abcnews.go.com/International/kidnapped-ukrainian-mayorfreed-special-operation-ukrainian-government/story?id=83486933>.

¹⁵⁹ "Russia Uses Abductions to Intimidate Ukrainians in Occupied Territories," *France 24*, March 29, 2022, <https://www.france24.com/en/europe/20220329-russianforces-are-abducting-ukrainians-in-occupied-territories>.

¹⁶⁰ *Ibid.*

¹⁶¹ Ukrainian Civil Society Organisations, International Institutions Must Protect Ukrainians from Abductions and Executions, March 15, 2022, <https://khp.org/en/1608810199>; Truth Hounds, Enforced Disappearances and the Creation of 'republics' on the Territory Occupied by the Russian Armed Forces, March 26, 2023, <https://truth-hounds.org/en/enforced-disappearances-and-the-creation-of-republics-on-the-territoryoccupied-by-the-russian-armed-forces/>

¹⁶² Judgment, Jelisić (IT-95-10-T), Trial Chamber, 14 December 1999, § 82; Krstić Appeal Judgment, §§ 8–9; Tolimir Trial Judgment, § 749.

¹⁴⁸ Amnesty International, *Ukraine: 'Anyone can die at any time': Indiscriminate Attacks by Russian Forces in Kharkiv, Ukraine*, June 13, 2022, <https://www.amnesty.org/en/documents/eur50/5682/2022/en/>

¹⁴⁹ Art. II(c) Genocide Convention; Art. 6(c) ICC St.

¹⁵⁰ Judgment, Tolimir (IT-05-88/2-A), Appeals Chambers, 8 April 2015 ("Tolimir Appeal Judgment"), §§ 225 and 227.

¹⁵¹ *Ibid.*

¹⁵² *Ibid.*

¹⁵³ Croatia v. Serbia judgment, § 161.

¹⁵⁴ Second Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest, Al-Bashir (ICC-02/05-01/09-94), Pre-Trial Chamber I, 12 July 2010, § 38.

¹⁵⁵ Tolimir Appeal Judgment, § 225; Karadžić Trial Judgment, § 546.

Численні факти доводять створення умов життя, розрахованих на фізичне знищення населення України. Людей позбавляють доступу до основних засобів виживання – води, їжі, опалення в холодну пору року, ліків та медичного обслуговування, беручи в облогу населені пункти, знищуючи цивільну інфраструктуру, електро-, водо- і тепlopостачання в оточених районах у поєднанні з блокуванням гуманітарної допомоги та перешкоджанням евакуації цивільного населення¹⁶³. Російську тактику вибору цілей для повітряних атак деякі вчені описують як «урбіцид»¹⁶⁴, який спрямовано на заподіяння страждань і, зрештою, досягнення фізичного знищення цивільного населення в багатьох населених пунктах України. Облога таких великих міст, як Маріуполь та Чернігів, свідчить про намір Російської Федерації домогтися фізичного знищення хоча б частини українського народу.

Ще одним вектором діяльності Російської Федерації, спрямованої на створення умов життя, розрахованих на поступове знищення української нації, є підірив її економічної спроможності та безпеки, що виявляється в руйнуванні життєво важливих об'єктів інфраструктури та блокуванні нормальної діяльності різних господарських об'єктів¹⁶⁵. Оприлюднено низку випадків пошкодження зерносховищ і ферм на окупованих територіях і там, де ведуться активні бойові дії, а також на територіях, підконтрольних українському уряду¹⁶⁶. Російські війська використовують запальвальну зброю для знищення посівів¹⁶⁷. У 2022 році посівна кампанія опинилася під серйозною загрозою, аграрії змушені були працювати під постійними обстрілами, багато земельних

ділянок і полів були заміновані росіянами¹⁶⁸. Іншою тактикою, яку використовує Росія, є цілеспрямоване руйнування енергетичних об'єктів, зокрема електроенергетичної, паливно-газової інфраструктури. Росія атакувала кілька нафтопереробних заводів і багато нафтосховищ по всій Україні, навіть у віддалених від активних бойових дій регіонах Західної України¹⁶⁹. Це створило серйозний дефіцит бензину та дизельного палива, що, серед іншого, поставило під загрозу збирання врожаю.

Дії Росії з блокування морських торгових шляхів унеможливили транспортування українських товарів, як-от сталь, добрива, неоновий газ, зерно, соняшникова олія та інша сільськогосподарська продукція. Крім того, росіяни крадуть українські продукти та продають їх для власної вигоди¹⁷⁰. Дії Росії серйозно підривають економічний потенціал України¹⁷¹, перекривають їй доступ до ринків та перешкоджають розвитку морської торгівлі в майбутньому.

Безпрецедентні обстріли великих міст і цілеспрямоване знищення енергетичної інфраструктури, які почалися в жовтні 2022 року¹⁷² в холодну пору року, позбавили людей не лише електроенергії, а й водопостачання, опалення та доступу до працездатної системи каналізації, внаслідок чого частина населення України опинилася на межі виживання¹⁷³.

Нині ще важко точно визначити обсяг екологічної шкоди, завданої Російською Федерацією в Україні, проте вже перші дослідження¹⁷⁴

¹⁶³ High Commissioner for Human Rights, "High Numbers of Civilian Casualties in Ukraine Raise Concerns that Attacks by Russia are not Complying with International Humanitarian Law," July 5, 2022, <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/07/high-commissioner-human-rights-high-numbers-civilian-casualties-ukraine>.

¹⁶⁴ Aaron Clement-Hunt, "Russia's Campaign of Urbicide in Ukraine," New Lines Institute for Strategy and Policy, June 7, 2022, <https://newlinesinstitute.org/power-vacuums/russias-campaign-of-urbicide-in-ukraine/>

¹⁶⁵ Kyiv School of Economics, "Direct Damage Caused to Ukraine's Infrastructure During the War has Reached over \$94 billion," May 10, 2022, <https://kse.ua/about-theshool/news/direct-damage-caused-to-ukraine-s-infrastructure-during-the-war-has-reached-over-94-billion/>

¹⁶⁶ The Yale School of Public Health Humanitarian Research Lab, "Ukraine's Crop Storage Infrastructure: Post-Invasion Impact Assessment," September 15, 2022, [https://hub.conflictobservatory.org/portal/home/item.html?id=281114778092459c90302901bb6698ae;ArvinDonley,Report:WarhasTakenTollonUkraineGrainStorageFacilities,"September19,2022,https://www.world-grain.com/articles/17480-report-war-has-taken-toll-onukraine-grain-storage-facilities](https://hub.conflictobservatory.org/portal/home/item.html?id=281114778092459c90302901bb6698ae;ArvinDonley,Report:WarhasTakenTollonUkraineGrainStorageFacilities,).

¹⁶⁷ "They're burning our crops on purpose": Ukraine says Russia Deliberately Torching Grain Fields," *France 24*, July 20, 2022, <https://www.france24.com/en/europe/20220720-they-re-burning-our-crops-on-purpose-ukraine-says-russia-deliberately-torching-grain-fields>.

¹⁶⁸ Human Rights Watch, *Background Briefing on Landmine Use in Ukraine*, June 15, 2022, <https://www.hrw.org/news/2022/06/15/background-briefing-landmine-use-ukraine>.

¹⁶⁹ "Russia Attacks Deep in Ukraine, Hitting Rail and Fuel Facilities," *PBS*, April 25, 2022, <https://www.pbs.org/newshour/world/russia-attacks-deep-in-ukraine-hitting-rail-and-fuel-facilities;ConflictandEnvironmentObservatory,UkraineConflictEnvironmentalBriefing,November2022,https://ceobs.org/ukraine-conflict-environmentalbriefing-fossil-fuel-infrastructure/>

¹⁷⁰ "Tracking where Russia is taking Ukraine's Stolen Grain," *BBC*, June 27, 2022, <https://www.bbc.com/news/61790625>.

¹⁷¹ Slawomir Matuszak, "A Struggle To Survive. Ukraine's Economy in Wartime," Centre for Eastern Studies, October 18, 2022, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2022-10-18/a-struggle-to-survive-ukraines-economy-wartime>.

¹⁷² András Racz and Christian Mölling, "Massive Strikes on Civilian Infrastructure," German Council on Foreign Relations, November 3, 2022, <https://dgap.org/en/research/publications/massive-strikes-civilian-infrastructure>.

¹⁷³ UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, *Ukraine: Situation Report*, February 10, 2023, <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-situation-report-10-feb-2023-enruuk;ReportoftheIndependentInternationalCommissionofInquiryonUkraine totheHumanRightsCouncil,§§40-43>.

¹⁷⁴ Lyudmila Malko and Dmitry Nikolaenko, "Military Ecology: Novelties of 2022 and Assessment of the Environmental Consequences of Russia's Aggression Against Ukraine," June 2022, https://www.researchgate.net/publication/361262940_Military_ecology_novelties_of_2022_and_assessment_of_the_environmental_consequences_of_Russia's_aggression_against_Ukraine.

та моніторинг, проведений українським урядом¹⁷⁵, засвідчують, що Росія створила величезну загрозу для довкілля. Постійні бомбардування та ракетні атаки, мінування, пошкодження заповідних територій та захищених екосистем у районах активних бойових дій, зокрема Харківської, Сумської, Донецької, Луганської, Запорізької, Херсонської, Миколаївської та інших областей, уже вкрай негативно вплинули на навколишнє природне середовище, і цей вплив, імовірно, буде довгостроковим¹⁷⁶. Російська «токсична спадщина» даватиметься взнаки багатьом прийдешнім поколінням українців¹⁷⁷.

Ще одним виміром російського шкідливого впливу на екологію є загроза ядерній та радіаційній безпеці. З перших днів повномасштабної військової агресії російські війська небезпечно маневрували в Чорнобильській зоні відчуження¹⁷⁸. Фактично вони використовували цей об'єкт для масованого наступу на Київ. Крім того, російські війська використали саркофаг Чорнобильської АЕС (об'єкт «Укриття») із серйозним порушенням стандартів безпеки, що створило загрозу ядерного зараження річки Дніпро та значної частини України. Найбільша в Європі Запорізька атомна електростанція від самого початку великої війни перебувала під прицілним вогнем російських військ і на момент написання цієї статті залишається під постійною загрозою обстрілів¹⁷⁹. Російські війська захопили приміщення Запорізької атомної електростанції та розмістили там важке озброєння, ракетні комплекси та вибухівку¹⁸⁰.

Екологічна шкода, завдана діями Росії в Україні, становить серйозну загрозу для здоров'я

й добробуту української нації та її майбутніх поколінь. Описані вище діяння Російської Федерації спрямовані на створення передумов для поступового зубожіння української нації, гострого дефіциту продовольства та інших ресурсів, необхідних для виживання людей. Зважаючи на системність і цілеспрямованість, ці діяння вочевидь вчиняються з наміром знищити українську націю.

С. Насильницьке переміщення та русифікація українських дітей

Відповідно до статті 2(е) Конвенції про геноцид і статті 6(е) Статуту МКС, геноцид може бути вчинений шляхом насильницького переміщення дітей із захищеної групи до іншої групи. Добре відомо, що поняття «насильницьке переміщення» передбачає не лише застосування фізичної сили¹⁸¹. Згідно з позицією МКС воно також охоплює погрози застосування сили або примусу, що забезпечується «страхом перед насильством, примусом, затриманням, психічним тиском або зловживанням владою [...], або внаслідок впливу атмосфери примусу»¹⁸². Крім того, передання дітей під впливом обстановки страху або відчаю, властивій ситуації збройного конфлікту, також визнається насильницьким переміщенням¹⁸³.

Комісія ООН з міжнародного права вважає, що насильницьке переміщення дітей із захищеної групи до іншої групи має «особливо серйозні наслідки для майбутньої життєздатності [захищеної] групи як такої»¹⁸⁴. Міжнародний суд ООН визнав, що насильницьке передання дітей від однієї групи до іншої «може також слугувати фізичному знищенню групи, повністю або частково, оскільки таке передання може знизити здатність групи до самовідновлення, а відтак і виживання в довгостроковій перспективі»¹⁸⁵.

Переміщення та асиміляція дітей новою групою може призвести до стирання їхньої ідентичності як членів захищеної групи та, як наслідок, поставити під загрозу майбутнє існування такої групи. Наприклад, у 2016 році Незалежна міжнародна слідча комісія щодо Сирійської Арабської Республіки встановила, що геноцид проти езидської громади був скоєний шляхом насильницького вилучення дітей родин езидів і переміщення в середовище бойовиків ІДІЛ, що призвело до відокремлення дітей езидів

¹⁷⁵ Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine, *Dashboard with Data on Environmental Threats*, <https://ecozagroza.gov.ua/en>.

¹⁷⁶ “Eco-chronicles of the War in Ukraine: the Main Consequences of Russian Aggression in May,” *EcoPolitic*, June 1, 2022, <https://ecopolitic.com.ua/en/news/ekohroniki-vijniv-ukraini-golovni-naslidki-rosijskoi-agresii-za-traven-3/>

¹⁷⁷ Karen Hulme, “Using International Environmental Law to Enhance Biodiversity and Nature Conservation During Armed Conflict,” *JICJ* 20 (2022): 1156.

¹⁷⁸ “Inside Chernobyl: We Stole Russian Fuel to Prevent Catastrophe,” *BBC*, April 9, 2022, <https://www.bbc.com/news/world-europe-61048256>; Max Bearak and Serhiy Morgunov, “In Chernobyl’s Delicate Nuclear Labs, Russians Looted Safety Systems,” *The Washington Post*, June 2, 2022, <https://www.washingtonpost.com/world/2022/06/02/ukraine-chernobyl-damage-done-by-russians/>

¹⁷⁹ Maryna Ratushna, “War Against Nature: The Environmental Damage of Russia’s Full-Scale Invasion of Ukraine,” June 17, 2022, <https://war.ukraine.ua/country-and-society/waragainst-nature-the-environmental-damage-of-russia-s-full-scale-invasion-of-ukraine/>

¹⁸⁰ “Russian Vehicles Seen Inside Turbine Hall at Ukraine Nuclear Plant,” *CNN*, August 19, 2022, <https://edition.cnn.com/2022/08/19/europe/ukraine-zaporizhzhia-nuclearplant-russian-vehicles-intl-hnk/index.html>.

¹⁸¹ Akayesu Trial Judgment, § 509.

¹⁸² ICC Elements of Crimes, 3, fn 5.

¹⁸³ Mutatis mutandis, Akayesu Trial Judgment, § 688.

¹⁸⁴ Report of the International Law Commission on the work of its forty-eighth session, 6 May–26 July 1996, UN Doc. A/51/10, 46.

¹⁸⁵ Croatia v. Serbia judgment, § 136.

від власної релігійної спільноти та знищення їхньої етнічної ідентичності¹⁸⁶. Аналогічно діє Росія від самого початку повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 році. Вона системно здійснює насильницьке переміщення українських дітей на окуповані українські території або вглиб Росії.

У червні 2022 року Росія сама заявила, що понад 300 000 українських дітей було передано до різних регіонів Росії¹⁸⁷. За даними українських чиновників, близько 16 000 дітей було передано російською владою в перший рік повномасштабного вторгнення¹⁸⁸. Слідча комісія ООН повідомила, що передання українських дітей не було виправдане жодними належними обставинами та вочевидь здійснене з порушенням міжнародного гуманітарного права¹⁸⁹. 17 березня 2023 року МКС видав ордери на арешт президента Росії Путіна та уповноваженої при Президенті РФ з прав дитини Львової-Белової¹⁹⁰. Їх підозрюють у незаконній депортації дітей з окупованих територій України до Російської Федерації. Їхні дії кваліфіковано як воєнні злочини за статтями 8(2)(a)(vii) та 8(2)(b)(viii) Статуту МКС.

Хоча ордери МКС на арешт і звіт Слідчої комісії ООН вказують на наявність переконливих доказів вчинення офіційними представниками РФ воєнного злочину у формі незаконної депортації українських цивільних осіб, є вагомі підстави вважати, що передання дітей також є актом геноциду. Російські чиновники відкрито висловлювали бажання, щоб переміщені українські діти навчалися російською мовою, щоб їх усиновлювали російські сім'ї і ці діти перетворювалися на російських громадян¹⁹¹. З цією метою до російського парламенту було внесено законопроект, який передбачає спрощену процедуру усиновлення переміщених українських дітей

російськими сім'ями¹⁹². Крім того, Росія видавала російські свідоцтва про народження українським дітям на підконтрольних їй територіях¹⁹³. Розслідування, проведене Лабораторією гуманітарних досліджень Єльської школи громадського здоров'я (Yale School of Public Health's Humanitarian Research Lab), встановило, що депортованих українських дітей утримували в контрольованих Росією таборах перевиховання¹⁹⁴. Заяви та дії російських офіційних осіб свідчать про намір остаточно відірвати українських дітей від їхніх сімей, національної та етнічної групи і в такий спосіб знищити їхню українську ідентичність¹⁹⁵.

6. Висновки

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року стало для світу шоком. Багато хто досі не може зрозуміти причини руйнівного нападу Росії на Україну та її народ. Заява Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні», схвалена 14 квітня 2022 року, проект якої написали автори цієї статті, мала на меті привернути увагу міжнародної спільноти до геноцидальних намірів, які спонукають Росію до війни проти України.

У цій статті запропоновано розширене юридичне обґрунтування та ширший історичний контекст, покладені в основу зазначеної Заяви українського Парламенту. Одне з ключових положень цієї статті адресовано насамперед зовнішній аудиторії, тим, хто не залучений у конфлікт безпосередньо. Йдеться про розкриття справжнього значення, яке вкладається в терміни «денацифікація», «нацист» і «націоналізм» в офіційній російській риториці щодо України та українців. Прагнення українців жити окремою нацією та мати незалежну державу російська офіційна ідеологія вже давно розглядає як націоналізм і нацизм. Тож метою «денацифікації» є, по суті, знищення тих, хто ідентифікує себе як членів незалежної української нації. Автори також звертають увагу читачів на системне знищення об'єктів української культурної спадщини, русифікацію, яка здійснюється через

¹⁸⁶ Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic, "They Came to Destroy": ISIS Crimes Against the Yazidis, UN Doc A/HRC/32/CRP.2, June 15, 2016, 62.

¹⁸⁷ "Russia Says More Than 300,000 Ukrainian Children 'deported'," *Ukrainska Pravda*, June 19, 2022, <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2022/06/19/7353366/>

¹⁸⁸ "Factbox: Who are the Ukrainian Children at the Heart of Putin Arrest Warrant?," *Reuters*, March 19, 2023, <https://www.reuters.com/world/europe/who-are-ukrainianchildren-heart-putin-arrest-warrant-2023-03-19/>

¹⁸⁹ Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine to the Human Rights Council, § 98.

¹⁹⁰ ICC Press Release, "Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova," March 17, 2023, <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and-maria-alekseyevna-lvova-belova>

¹⁹¹ "UN's Bachelet Concerned Over Ukraine Orphans 'deported' to Russia for Adoption," *UN News*, June 15, 2022, <https://news.un.org/en/story/2022/06/1120412>.

¹⁹² *Ibid.*

¹⁹³ Xander Landen, "Ukrainian Babies Issued Russian Birth Certificates as War Drags On," *Newsweek*, April 29, 2022, <https://www.newsweek.com/ukrainian-babies-issued-russian-birth-certificates-war-drags-1702206>.

¹⁹⁴ Kaveh Khoshnood et al., *Russia's Systematic Program for the Re-education and Adoption of Ukraine's Children* (New Haven: Humanitarian Research Lab at Yale School of Public Health, February 14, 2023), 14–5.

¹⁹⁵ New Lines Institute/Raoul Wallenberg Institute for Human Rights, *An Independent Legal Analysis of the Russian Federation's Breaches of the Genocide Convention in Ukraine and the Duty to Prevent*, May 2022, 34.

заборону українських книжок і мови на окупованих Росією українських територіях, системність і масовість звірств, вчинених російськими збройними силами в Україні.

Зрозумівши контекст і значення лексики офіційної російської риторики, якою супроводжуються вбивства, тортури, нелюдське поводження та переслідування українців, русифікація українських дітей та широкомасштабне знищення

критичної інфраструктури України, неможливо не побачити геноцидальної сутності російської війни проти України та її народу. Факти, викладені в цій статті, у своїй сукупності дають підстави вважати, що діяння Російської Федерації, вчинені під час повномасштабного вторгнення в Україну, справді спрямовані на принаймні часткове знищення української нації, а отже, є геноцидом.

Список використаної літератури

- Бойченко, В. М., П. П. Ерёмин. *Белорусские буржуазные националисты*. Москва: Высшая краснознаменная школа КГБ при Совете Министров СССР, 1957.
- Верховна Рада України. *Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні»*. Постанова 2188-IX. Ухвалено 14 квітня 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text>.
- Верховна Рада України. *Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, інституцій Європейського Союзу, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, Міжнародного агентства з атомної енергії та парламентів і урядів його держав-членів щодо засудження акту ядерного тероризму, який здійснює держава-агресор – Російська Федерація на Запорізькій атомній електростанції у місті Енергодар Запорізької області, Україна*. Постанова 2502-IX. Ухвалено 15 серпня 2022. Дата звернення 10 серпня 2023. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2502-20#Text>.
- Гришунов, М. И., и др. *Литовские, латышские и эстонские буржуазные националисты*. Москва: Высшая школа КГБ при Совете Министров СССР, 1961.
- Дзюба, Иван. *Интернационализм чи русифікація?* Сучасність, 1968.
- Медведев, Дмитрий. «О фейках и настоящей истории». Telegram-канал, 5 апреля 2022. https://t.me/medvedev_telegram/34.
- Музей Голодомору. «Визнання Голодомору геноцидом». <https://holodomormuseum.org.ua/vuznannya-holodomoru-henotsydom/>
- Оловяников, Я. И., и др. *Особенности борьбы советской контрразведки с идеологической диверсией зарубежных буржуазно-националистических организаций и подрывной деятельностью враждебных националистических элементов*. Москва: Высшая краснознаменная школа КГБ при Совете Министров СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1978.
- Президент Российской Федерации. *О государственной ответственности бывшего Союза ССР за рубежом*. Указ 201. 8 февраля 1993. <https://docs.cntd.ru/document/9003857>.
- Президент России: официальный сайт. Статья Владимира Путина «Об историческом единстве русских и украинцев», 12 июля 2021. <http://kremlin.ru/events/president/news/66181>.
- Президент России: официальный сайт. «Большая пресс-конференция Владимира Путина», 23 декабря 2021. <http://kremlin.ru/events/president/news/67438>.
- Президент России: официальный сайт. «Обращение Президента Российской Федерации», 21 февраля 2022. <http://kremlin.ru/events/president/news/67828>.
- Президент России: официальный сайт. «Обращение Президента Российской Федерации», 24 февраля 2022. <http://kremlin.ru/events/president/news/67843>.
- Радіо Свобода. «Масований ракетний обстріл України: Генштаб ЗСУ уточнив дані щодо збитих російських ракет і БПЛА», 10 жовтня 2022. Дата звернення 10 серпня 2023. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukrayina-rosiya-obstril-genshtab/32073977.html>.
- Сергейцев, Тимофей. «Что Россия должна сделать с Украиной». *РИА Новости*, 3 апреля 2022. <https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html>.
- Суспільне Новини. «Підтоплені міста, екологічна катастрофа і тисячі людей на евакуацію: що відомо про підлив Каховської ГЕС росіянами», 6 червня 2023. Дата звернення 11 серпня 2023. <https://susplne.media/498142-rosijska-armia-pidirvala-kahovsku-ges/>
- Суспільне Новини. «ООН не має достатніх доказів для визнання геноциду в Україні – Мьосе», 4 вересня 2023. Дата звернення 21 вересня 2023. <https://susplne.media/565255-oon-ne-mae-dostatnih-dokaziv-dla-viznanna-genocidu-v-ukraini-mose/>
- Суспільне Новини. «Масований ракетний обстріл по Україні під ранок 21 вересня. Що відомо», 21 вересня 2023. Дата звернення 22 вересня 2023. <https://susplne.media/577059-masovaniy-raketnij-obstril-po-ukraini-pid-ranok-21-veresna-so-vidomo/>
- Фокус. ««Це ядерний тероризм»: Шмигаль оцінив ризики внаслідок знеструмлення Запорізької АЕС», 9 березня 2023. Дата звернення 10 серпня 2023. <https://focus.ua/uk/economics/554172-ce-yaderniy-terorizm-shmigal-ociniv-riziki-vnaslidok-znestrumlennya-zaporizkoji-aes>.
- Шульженко, Б. С., И. В. Хамазюк, В. Т. Данько. *Украинские буржуазные националисты*. Москва: Высшая школа КГБ при Совете Министров СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1963.
- ABC News. “Kidnapped Ukrainian Mayor Freed in “special operation”, Officials Say,” March 17, 2022. <https://abcnews.go.com/International/kidnapped-ukrainian-mayorfreed-special-operation-ukrainian-government/story?id=83486933>.
- Amnesty International. “Ukraine: Russian forces extrajudicially executing civilians in apparent war crimes – new testimony,” April 7, 2022. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/04/ukraine-russian-forces-extrajudicially-executing-civilians-in-apparent-war-crimes-new-testimony/>
- Amnesty International. “Russian Military Commits Indiscriminate Attacks During the Invasion of Ukraine,” February 25, 2022. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/02/russian-military-commits-indiscriminate-attacks-during-the-invasion-of-ukraine/>
- Amnesty International. “Ukraine: ‘Anyone can die at any time’: Indiscriminate Attacks by Russian Forces in Kharkiv, Ukraine,” June 13, 2022. <https://www.amnesty.org/en/documents/eur50/5682/2022/en/>
- Amnesty International. “Ukraine: ‘Children’: The attack on the Donetsk Regional Academic Drama Theatre in Mariupol, Ukraine,” June 30, 2022. <https://www.amnesty.org/en/documents/eur50/5713/2022/en/>
- Applebaum, Anne. “Ukraine and The Words That Lead to Mass Murder.” *The Atlantic*, April 25, 2022. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2022/06/ukrainemass-murder-hate-speech-soviet/629629/>
- Babel. ““Rating”: The Number of Supporters of Independence in Ukraine Reached Almost 100%,” August 24, 2022. <https://babel.ua/en/news/83378-rating-the-number-of-supporters-of-independence-in-ukraine-reached-almost-100>.
- BBC. “Inside Chernobyl: We Stole Russian Fuel to Prevent Catastrophe,” April 9, 2022. <https://www.bbc.com/news/world-europe-61048256>.
- BBC. “Kramatorsk Station Attack: What We Know So Far,” April 9, 2022. <https://www.bbc.com/news/world-europe-61036740>.

- BBC. "Tracking where Russia is taking Ukraine's Stolen Grain," June 27, 2022. <https://www.bbc.com/news/61790625>.
- Barak, Max, and Serhiy Morgunov. "In Chernobyl's Delicate Nuclear Labs, Russians Looted Safety Systems." *The Washington Post*, June 2, 2022. <https://www.washingtonpost.com/world/2022/06/02/ukraine-chernobyl-damage-done-by-russians/>
- Bergholz, Max. "Sudden Nationhood: The Microdynamics of Intercommunal Relations in Bosnia-Herzegovina after World War II." *The American Historical Review* 118, no. 3 (2013): 679–707. <https://doi.org/10.1093/ahr/118.3.679>.
- Berster, Lars. "The Alleged Non-Existence of Cultural Genocide: A Response to the Croatia v. Serbia Judgment." *Journal of International Criminal Justice* 13, no. 4 (2015): 677–92. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqv049>.
- Birch, J. *The Ukrainian Nationalist Movement in the U.S.S.R since 1956*. London: Ukrainian Information Service, 1971.
- Breuilly, John. "Approaches to Nationalism." In *Mapping the Nation*, edited by Gopal Balakrishnan. Verso, 1996.
- Chytomo. "Russians Confiscating and Destroying Ukrainian Literature and History Textbooks," 25 March, 2022. <https://chytomo.com/en/russians-confiscating-and-destroying-ukrainian-literature-and-history-textbooks/>
- Clement-Hunt, Aaron. "Russia's Campaign of Urbicide in Ukraine." New Lines Institute for Strategy and Policy. June 7, 2022. <https://newlinesinstitute.org/power-vacuums/russias-campaign-of-urbicide-in-ukraine/>
- CNN. "Russian Vehicles Seen Inside Turbine Hall at Ukraine Nuclear Plant," August 19, 2022. <https://edition.cnn.com/2022/08/19/europe/ukraine-zaporizhzhia-nuclearplant-russian-vehicles-intl-hnk/index.html>.
- Conflict and Environment Observatory. *Ukraine Conflict Environmental Briefing*. November 2022. <https://ceobs.org/ukraine-conflict-environmentalbriefing-fossil-fuel-infrastructure/>
- Dashkevych, Yaroslav. "How Moscow hijacked the history of Kyivan Rus." *Euromaidan Press*, May 14, 2014. <https://euromaidanpress.com/2014/05/14/how-moscow-hijacked-the-history-of-kyivan-rus>.
- Dojčinović, Predrag. *Propaganda and International Criminal Law: From Cognition to Criminality*. Routledge, 2021.
- Donley, Arvin. "Report: War has Taken Toll on Ukraine Grain Storage Facilities." September 19, 2022. <https://www.world-grain.com/articles/17480-report-war-has-taken-toll-onukraine-grain-storage-facilities>.
- EcoPolitic. "Eco-chronicles of the War in Ukraine: the Main Consequences of Russian Aggression in May," June 1, 2022. <https://ecopolitic.com.ua/en/news/ekohroniki-vijniv-ukraini-golovni-naslidki-rosijskoi-agresii-za-traven-3/>
- Euromaidan Press. "A Short Guide to the Linguicide of the Ukrainian Language," February 22, 2017. <https://euromaidanpress.com/2017/02/22/ashort-guide-to-the-linguicide-of-the-ukrainian-language-infographics>.
- Farmer, Kenneth C. *Ukrainian Nationalism in the Post-Stalin Era: Myth, Symbols, and Ideology in Soviet Nationalities Policy*. Springer, 1980.
- Fobbe, Sean, Natia Navrouzov, Kristen Hopper, Ahmed Khudida Burjus, Graham Philip, Maher G. Nawaf, Daniel Lawrence, et al. "Cultural Heritage Destruction during the Islamic State's Genocide against the Yazidis." *The Asian Yearbook of Human Rights and Humanitarian Law* 5 (2021): 111–44. https://doi.org/10.1163/9789004466180_006.
- Fournet, Caroline. "The Actus Reus of Genocide." In *Elements of Genocide*, edited by Paul Behrens and Ralph Henham, 53–69. Routledge, 2013.
- France 24. "Russia Uses Abductions to Intimidate Ukrainians in Occupied Territories," March 29, 2022. <https://www.france24.com/en/europe/20220329-russianforces-are-abducting-ukrainians-in-occupied-territories>.
- France 24. "They're burning our crops on purpose": Ukraine says Russia Deliberately Torching Grain Fields," July 20, 2022. <https://www.france24.com/en/europe/20220720-they-re-burning-our-crops-on-purpose-ukraine-says-russia-deliberately-torching-grain-fields>.
- Góes, Yasmin de Brito. "Rethinking the Cultural Genocide: The Destruction of Cultural Heritage in Syria." Dissertation presented as a partial requirement for obtaining the title of Bachelor of Laws, University of Brasilia, 2018.
- Guardian. "Russia is Creating Lists of Ukrainians 'to be killed or sent to camps'," US Claims," April 21, 2022. <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/21/usclaims-russia-creating-lists-of-ukrainians-to-be-killed-or-sent-to-camps-report>.
- HolodomorMuseum. "Holodomor History." <https://holodomormuseum.org.ua/en/the-history-of-the-holodomor/>
- Hulme, Karen. "Using International Environmental Law to Enhance Biodiversity and Nature Conservation During Armed Conflict." *Journal of International Criminal Justice* 20, no. 5 (2022): 1155–90. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqac060>.
- Human Rights Watch. "Punished Peoples' of the Soviet Union: The Continuing Legacy of Stalin's Deportations." September 1991. <https://www.hrw.org/reports/pdfs/u/ussr/ussr.919/ussr919.full.pdf>.
- Human Rights Watch. *Ukraine: Deadly Attacks Kill, Injure Civilians, Destroy Homes*. March 18, 2022. <https://www.hrw.org/news/2022/03/18/ukraine-deadly-attacks-kill-injure-civilians-destroy-homes>.
- Human Rights Watch. *Ukraine: Russian Forces' Trail of Death in Bucha*. April 21, 2022. <https://web.archive.org/web/20220421062141/https://www.hrw.org/news/2022/04/21/ukraine-russian-forces-trail-death-bucha>.
- Human Rights Watch. *Ukraine: Executions, Torture During Russian Occupation*. May 18, 2022. <https://www.hrw.org/news/2022/05/18/ukraine-executions-torture-during-russian-occupation>.
- Human Rights Watch. *Ukraine: Russian Strikes Killed Scores of Civilians in Chernihiv*. June 10, 2022. <https://www.hrw.org/news/2022/06/10/ukraine-russianstrikes-killed-scores-civilians-chernihiv>.
- Human Rights Watch. *Background Briefing on Landmine Use in Ukraine*. June 15, 2022. <https://www.hrw.org/news/2022/06/15/background-briefing-landmineuse-ukraine>.
- Human Rights Watch. *Ukraine: Torture, Disappearance in Occupied South*. July 22, 2022. <https://www.hrw.org/news/2022/07/22/ukraine-torture-disappearances-occupied-south>.
- Human Rights Watch. *Ukraine: Russian Forces Tortured Izium Detainees*. October 19, 2022. <https://www.hrw.org/news/2022/10/19/ukraine-russian-forces-torturedizium-detainees>.
- ICC. "Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova," March 17, 2023. <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>.
- Ioffe, Yulia. "Forcibly Transferring Ukrainian Children to the Russian Federation: A Genocide?" *Journal of Genocide Research* (2023). <https://ssrn.com/abstract=4236369>.
- Irvin-Erikson, Douglas. "Is Russia Committing Genocide?" *Opinio Juris*, April 24, 2022. <https://opiniojuris.org/2022/04/21/is-russia-committing-genocide-in-ukraine/>
- Kamminga, Menno T. "The Scope for and the Significance and Desirability of the Use of the Term 'Genocide' by Politicians: Joint Advisory Report by the Netherlands Advisory Committee on Issues of Public International Law and the External Advisor on Public International Law." *Netherlands International Law Review* 65 (2018): 83–101. <https://doi.org/10.1007/s40802-018-0106-9>.
- Kedourie, Elie. *Nationalism*. London: Hutchinson, 1961.
- Khoshourid, Kaveh, Nathaniel A. Raymond, Caitlin N. Howarth, et al. *Russia's Systematic Program for the Re-education and Adoption of Ukraine's Children*. New Haven: Humanitarian Research Lab at Yale School of Public Health, February 14, 2023.
- Kinetz, Erika. "We will find you": Russians Hunt Down Ukrainians on Lists." *Associated Press*, December 21, 2022. <https://apnews.com/article/russia-ukraine-europe-3ae1bccfb0ef34dbe363f7c289ce7934>.

- Kreß, Claus. "The Crime of Genocide under International Law." *International Criminal Law Review* 6 (2006): 461–502. <https://doi.org/10.1163/157181206778992287>.
- . *The Ukraine War and the Prohibition of the Use of Force in International Law*. TOAEP Occasional Paper Series No. 13. Brussels: Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2022. <https://www.toaep.org/ops-pdf/13-kress/>
- Kuzio, Taras. "Soviet and Russian anti-(Ukrainian) Nationalism and Re-Stalinization." *Communist and Post-Communist Studies* 49, no. 1 (2016): 87–99. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2015.12.005>.
- Kvit, Serhiy. "Ukraine in the Struggle for Independence in the Age of Post-truth." *Kyiv Post*, June 13, 2019. <https://www.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/serhiy-kvit-ukraine-in-the-struggle-for-independence-in-the-age-of-post-truth.html>.
- Kyiv School of Economics. "Direct Damage Caused to Ukraine's Infrastructure During the War has Reached over \$94 billion," May 10, 2022. <https://kse.ua/about-the-school/news/direct-damage-caused-to-ukraine-s-infrastructure-during-the-war-has-reached-over-94-billion/>
- Labuda, Patryk I. "On Eastern Europe, "Whataboutism" and "West(s)plaining": Some Thoughts on International Lawyers' Responses to Ukraine." *EJIL:Talk! Blog of the European Journal of International Law*, April 12, 2022. <https://www.ejiltalk.org/on-eastern-europewhaboutism-and-westsplaining-some-thoughts-on-international-lawyers-responses-to-ukraine/>
- Landen, Xander. "Ukrainian Babies Issued Russian Birth Certificates as War Drags On." *Newsweek*, April 29, 2022. <https://www.newsweek.com/ukrainian-babies-issued-russian-birth-certificates-war-drags-1702206>.
- Lemkin, Raphael. *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, and Proposals for Redress*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1944.
- Lingaas, Carola. "Conceptualizing the National Group for the Crime of Genocide: Is Law Able to Account for Identity Fault Lines?" *Nationality Papers* 49 (2021): 240–61. <https://doi.org/10.1017/nps.2020.5>.
- . "Defining the Protected Groups of Genocide Through the Case Law of International Courts." *International Crimes Database*. Brief 18. December 2015. <https://internationalcrimesdatabase.org/upload/documents/20151217T122733-Lingaas%20Final%20ICD%20Format.pdf>.
- Luck, Edward C. *Cultural Genocide and the Protection of Cultural Heritage*. J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy, No. 2 (2018). <https://www.getty.edu/publications/occasional-papers-2/>
- Malko, Lyudmila, and Dmitry Nikolaenko. "Military Ecology: Novelties of 2022 and Assessment of the Environmental Consequences of Russia's Aggression Against Ukraine." June 2022. https://www.researchgate.net/publication/361262940_Military_ecology_novelties_of_2022_and_assessment_of_the_environmental_consequences_of_Russia_s_aggression_against_Ukraine.
- Mälksoo, Maria. "The Postcolonial Moment in Russia's War Against Ukraine." *Journal of Genocide Research* (2022). <https://doi.org/10.1080/14623528.2022.2074947>.
- Marchuk, Iryna, and Aloka Wanigasuriya. "Beyond the False Claim of Genocide: Preliminary Reflections on Ukraine's Prospects in its Pursuit of Justice at the ICJ." *Journal of Genocide Research* (2022). <https://doi.org/10.1080/14623528.2022.2143528>.
- Matuszak, Sławomir. "A Struggle To Survive. Ukraine's Economy in Wartime." Centre for Eastern Studies. October 18, 2022. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2022-10-18/a-struggle-to-survive-ukraines-economy-wartime>.
- Mettraux, Guénaél. *International Crimes: Law and Practice*. Volume I: Genocide. Oxford University Press, 2019.
- Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. "Destroyed Cultural Heritage of Ukraine." <https://culturecrimes.mkp.gov.ua/>
- Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. "Members of the UN Security Council recognize Russia's actions as directed against Ukrainian identity," July 16, 2022. <https://mkp.gov.ua/news/7416.html>.
- Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine. *Dashboard with Data on Environmental Threats*. <https://ecozagroza.gov.ua/en>.
- Morsink, Johannes. *The Universal Declaration of Human Rights. Origins, Drafting, and Intent*. University of Pennsylvania Press, 1999.
- New Lines Institute/Raoul Wallenberg Institute for Human Rights. *An Independent Legal Analysis of the Russian Federation's Breaches of the Genocide Convention in Ukraine and the Duty to Prevent*. May 2022.
- New Voice. «Русифікація українських дітей. РФ планує звозити до Херсонської та Запорізької областей вчителів із Новосибірська – ЗМІ», 20 червня 2022. <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/rosiya-hoche-zvoziti-dohersonskoj-ta-zaporizkoji-oblastey-vchiteliv-iz-novosibirska-ostanni-novini-50250965.html>.
- Nuzov, Ilya. "Legislating Propaganda: Russia's Memory Laws Justify Aggression Against Ukraine." *Journal of International Criminal Justice* 20, no. 4 (2022): 805–818. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqac052>.
- Ochab, Ewelina U. "United Nations: Rape Is Part Of Russia's Military Strategy." *Forbes*, October 14, 2022. <https://www.forbes.com/sites/ewelinaochab/2022/10/14/unitednations-rape-is-part-of-russias-military-strategy/?sh=361ae19f36a0>.
- Odello, Marco. "Genocide and Culture: Revisiting their Relationship 70 years after the Genocide Convention." In *The Concept of Genocide in International Criminal Law: Developments after Lemkin*, edited by Marco Odello and Piotr Łubiński, 236–61. Taylor and Francis, 2020.
- OHCHR. *Report on the Human Rights Situation in Ukraine, 1 February to 31 July 2022*. September 27, 2022. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-09-23/ReportUkraine-1Feb-31Jul2022-en.pdf>.
- OHCHR. *Killings of Civilians: Summary Executions and Attacks on Individual Civilians in Kyiv, Chernihiv, and Sumy Regions in the Context of the Russian Federation's Armed Attack against Ukraine*. December 2022. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-12/2022-12-07-OHCHR-Thematic-Report-Killings-EN.pdf>.
- OHCHR. *Report on the Situation of Human Rights in Ukraine in the Context of the Armed Attack by the Russian Federation, 24 February to 15 May 2022*. June 29, 2022. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-06-29/2022-06-UkraineArmedAttack-EN.pdf>.
- Paaue, Juliette, and Jahaan Pittalwala. "Cultural Destruction and Mass Atrocity Crimes: Strengthening Protection of Intangible Cultural Heritage." *Global Responsibility to Protect* 13, no. 4 (2021): 395–402. <https://doi.org/10.1163/1875-984X-13020015>.
- PBS. "Russia Attacks Deep in Ukraine, Hitting Rail and Fuel Facilities," April 25, 2022. <https://www.pbs.org/newshour/world/russia-attacks-deep-in-ukraine-hittingrail-and-fuel-facilities>.
- Quénivet, Noëlle. "The Conflict in Ukraine and Genocide." *Journal of International Peacekeeping* 25 (2022): 141–54. <https://doi.org/10.1163/18754112-25020004>.
- Racz, Andrés, and Christian Mölling. "Massive Strikes on Civilian Infrastructure." German Council on Foreign Relations. November 3, 2022. <https://dgap.org/en/research/publications/massive-strikes-civilian-infrastructure>.
- Rainsford, Sarah. "Ukraine: The Children's Camp that Became an Execution Ground." *BBC*, May 16, 2022. <https://www.bbc.com/news/world-europe-61442387>.
- Ratushna, Maryna. "War Against Nature: The Environmental Damage of Russia's Full-Scale Invasion of Ukraine." June 17, 2022. <https://war.ukraine.ua/country-and-society/waragainst-nature-the-environmental-damage-of-russia-s-full-scale-invasion-of-ukraine/>
- Report of the UN Independent International Commission of Inquiry on Ukraine to the UN General Assembly, A/77/533. October 18, 2022.

- Reuters. "Factbox: Who are the Ukrainian Children at the Heart of Putin Arrest Warrant?," March 19, 2023. <https://www.reuters.com/world/europe/who-are-ukrainianchildren-heart-putin-arrest-warrant-2023-03-19/>
- Schabas, William A. "Genocide and Ukraine: Do Words Mean What We Choose them to Mean?" *Journal of International Criminal Justice* 20 (2022): 843–57. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqac042>. ———. *Genocide in International Law* (2nd ed.). Cambridge University Press, 2009.
- Schnee, Walter. "Nationalism: A Review of the Literature." *Journal of Political and Military Sociology* 29, no. 1 (2001): 1–18.
- Shaw, Martin. "Russia's Genocidal War in Ukraine: Radicalization and Social Destruction." *Journal of Genocide Research* (2023). <https://doi.org/10.1080/14623528.2023.2185372>.
- Snyder, Timothy. "Russia's Genocide Handbook." April 8, 2022. <https://snyder.substack.com/p/russias-genocide-handbook>.
- Stevenson, Angus, ed. *Oxford Dictionary of English* (3rd ed.). Oxford University Press, 2015.
- Timmermann, Wibke. "Counteracting Hate Speech as a Way of Preventing Genocidal Violence." *Genocide Studies and Prevention* 3, no. 3 (2008): 353–74. <https://digitalcommons.usf.edu/gsp/vol3/iss3/8>.
- Truth Hounds. *Enforced Disappearances and the Creation of 'republics' on the Territory Occupied by the Russian Armed Forces*. March 26, 2023. <https://truth-hounds.org/en/enforced-disappearances-and-the-creation-of-republics-on-the-territoryoccupied-by-the-russian-armed-forces/>
- Ukrainian Civil Society Organisations. *International Institutions Must Protect Ukrainians from Abductions and Executions*. March 15, 2022. <https://khpg.org/en/1608810199>.
- Ukrainska Pravda. "Amnesty Ukraine Office Not Involved in Preparing Scandalous Report on Ukrainian Armed Forces," August 4, 2022. <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2022/08/4/7361910/>
- Ukrainska Pravda. "Russia Causes Damage to Ukrainian Infrastructure Worth of US\$138 billion," January 24, 2023. <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2023/01/24/7386357/>
- Ukrainska Pravda. "Russia Says More Than 300,000 Ukrainian Children 'deported'," June 19, 2022. <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2022/06/19/7353366/>
- UN Human Rights: Office of the High Commissioner for Human Rights. "High Commissioner for Human Rights: High Numbers of Civilian Casualties in Ukraine Raise Concerns that Attacks by Russia are not Complying with International Humanitarian Law," July 5, 2022. <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/07/high-commissioner-human-rights-high-numbers-civilian-casualties-ukraine>.
- UN News. "UN's Bachelet Concerned Over Ukraine Orphans 'deported' to Russia for Adoption," June 15, 2022. <https://news.un.org/en/story/2022/06/1120412>.
- UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. *Ukraine: Situation Report*. February 10, 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-situation-report-10-feb-2023-enruuk>.
- UNESCO. "Damaged Cultural Sites in Ukraine Verified by UNESCO," March 22, 2023. <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco>.
- United States Mission to the United Nations. "Remarks at a UN Security Council Arria-Formula Meeting on the Destruction of Cultural Heritage as a Consequence of Russia's War Against Ukraine," July 15, 2022. <https://usun.usmission.gov/remarks-at-a-un-security-council-arria-formula-meeting-on-the-destruction-of-cultural-heritage-as-a-consequence-of-russias-war-against-ukraine/>
- Vakil, Caroline. "Death Toll in Ukraine Train Station Bombing Reaches 59, Including 7 Children." *The Hill*, April 14, 2022. <https://thehill.com/policy/international/3269176-death-toll-in-ukraine-train-station-bombing-reaches-59-including-7-children/>
- Von Joeden-Forgey, Elisa. *The Ten Patterns of Genocide*. Lemkin Institute for Genocide Prevention, 2022. https://www.lemkininstitute.com/_files/ugd/9bc553_dae7246a234442b69519064ac19853a8.pdf.
- Vrdoljak, Ana Filipa. "The Criminalisation of the Intentional Destruction of Cultural Heritage." In *Forging a Socio-Legal Approach to Environmental Harm: Global Perspectives*, edited by Emanuela Orlando and Tiffany Bergin. London: Routledge, 2016. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2676470.
- Waxman, Olivia B. "Historians on What Putin Gets Wrong About 'Denazification' in Ukraine." *Time*, March 3, 2022. <https://time.com/6154493/denazification-putin-ukraine-history-context/>
- Weeks, Theodore R. "Separatist Nationalism in the Romanov and Soviet Empires." In *The Oxford Handbook of the History of Nationalism*, edited by John Breuilly, 199–219. Oxford University Press, 2013.
- Whatcott, Elizabeth. "Compilation of Countries' Statements Calling Russian Actions in Ukraine 'Genocide'." *Just Security*, May 20, 2022. <https://www.justsecurity.org/81564/compilation-of-countries-statements-calling-russian-actions-in-ukraine-genocide/>
- World Organisation Against Torture. *Ukraine: Killings, Kidnappings and Torture of Civilians in Territories under Russian Control*. May 6, 2022. <https://www.omct.org/en/resources/statements/ukraine-killings-kidnappings-and-torture-of-civilians-in-territories-under-russian-control>.
- Yale School of Public Health Humanitarian Research Lab. "Ukraine's Crop Storage Infrastructure: Post-Invasion Impact Assessment," September 15, 2022. <https://hub.conflictobservatory.org/portal/home/item.html?id=281114778092459c90302901bb6698ae>.
- Zabrodskyi, Mykhaylo, Jack Watling, Oleksandr V. Danylyuk, and Nick Reynolds. *Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from Russia's Invasion of Ukraine: February–July 2022*. Royal United Services Institute for Defence and Security Studies (RUSI). November 30, 2022. <https://rusi.org/explore-our-research/publications/special-resources/preliminary-lessons-conventional-warfighting-russias-invasion-ukraine-february-july-2022>.

Bibliography

- ABC News. "Kidnapped Ukrainian Mayor Freed in 'special operation', Officials Say," March 17, 2022. <https://abcnews.go.com/International/kidnapped-ukrainian-mayorfreed-special-operation-ukrainian-government/story?id=83486933>.
- Amnesty International. "Ukraine: Russian forces extrajudicially executing civilians in apparent war crimes – new testimony," April 7, 2022. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/04/ukraine-russian-forces-extrajudicially-executing-civilians-in-apparent-war-crimes-new-testimony/>
- Amnesty International. "Russian Military Commits Indiscriminate Attacks During the Invasion of Ukraine," February 25, 2022. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/02/russian-military-commits-indiscriminate-attacks-during-the-invasion-of-ukraine/>
- Amnesty International. "Ukraine: 'Anyone can die at any time': Indiscriminate Attacks by Russian Forces in Kharkiv, Ukraine," June 13, 2022. <https://www.amnesty.org/en/documents/eur50/5682/2022/en/>
- Amnesty International. "Ukraine: 'Children': The attack on the Donetsk Regional Academic Drama Theatre in Mariupol, Ukraine," June 30, 2022. <https://www.amnesty.org/en/documents/eur50/5713/2022/en/>
- Applebaum, Anne. "Ukraine and The Words That Lead to Mass Murder." *The Atlantic*, April 25, 2022. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2022/06/ukrainemass-murder-hate-speech-soviet/629629/>

- Babel. ““Rating”: The Number of Supporters of Independence in Ukraine Reached Almost 100%,” August 24, 2022. <https://babel.ua/en/news/83378-rating-the-number-of-supporters-of-independence-in-ukraine-reached-almost-100>.
- BBC. “Inside Chernobyl: We Stole Russian Fuel to Prevent Catastrophe,” April 9, 2022. <https://www.bbc.com/news/world-europe-61048256>.
- BBC. “Kramatorsk Station Attack: What We Know So Far,” April 9, 2022. <https://www.bbc.com/news/world-europe-61036740>.
- BBC. “Tracking where Russia is taking Ukraine’s Stolen Grain,” June 27, 2022. <https://www.bbc.com/news/61790625>.
- Bearak, Max, and Serhiy Morgunov. “In Chernobyl’s Delicate Nuclear Labs, Russians Looted Safety Systems.” *The Washington Post*, June 2, 2022. <https://www.washingtonpost.com/world/2022/06/02/ukraine-chernobyl-damage-done-by-russians/>
- Bergholz, Max. “Sudden Nationhood: The Microdynamics of Intercommunal Relations in Bosnia-Herzegovina after World War II.” *The American Historical Review* 118, no. 3 (2013): 679–707. <https://doi.org/10.1093/ahr/118.3.679>.
- Berster, Lars. “The Alleged Non-Existence of Cultural Genocide: A Response to the Croatia v. Serbia Judgment.” *Journal of International Criminal Justice* 13, no. 4 (2015): 677–92. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqv049>.
- Birch, J. *The Ukrainian Nationalist Movement in the U.S.S.R since 1956*. London: Ukrainian Information Service, 1971.
- Boychenko, V. M., and P. P. Yerechin. *Belorussian Bourgeois Nationalists. The Higher Red Badge School of the KGB under the Council of Ministers of the USSR, 1957* [in Russian].
- Breuilly, John. “Approaches to Nationalism.” In *Mapping the Nation*, edited by Gopal Balakrishnan. Verso, 1996.
- Chytomo. “Russians Confiscating and Destroying Ukrainian Literature and History Textbooks,” March 25, 2022. <https://chytomo.com/en/russians-confiscating-and-destroying-ukrainian-literature-and-history-textbooks/>
- Clement-Hunt, Aaron. “Russia’s Campaign of Urbicide in Ukraine.” New Lines Institute for Strategy and Policy. June 7, 2022. <https://newlinesinstitute.org/power-vacuums/russias-campaign-of-urbicide-in-ukraine/>
- CNN. “Russian Vehicles Seen Inside Turbine Hall at Ukraine Nuclear Plant,” August 19, 2022. <https://edition.cnn.com/2022/08/19/europe/ukraine-zaporizhzhia-nuclearplant-russian-vehicles-intl-hnk/index.html>.
- Conflict and Environment Observatory. *Ukraine Conflict Environmental Briefing*. November, 2022. <https://ceobs.org/ukraine-conflict-environmentalbriefing-fossil-fuel-infrastructure/>
- Dashkevych, Yaroslav. “How Moscow hijacked the history of Kyivan Rus.” *Euromaidan Press*, May 14, 2014. <https://euromaidanpress.com/2014/05/14/how-moscow-hijacked-the-history-of-kyivan-rus>.
- Dojčinović, Predrag. *Propaganda and International Criminal Law: From Cognition to Criminality*. Routledge, 2021.
- Donley, Arvin. “Report: War has Taken Toll on Ukraine Grain Storage Facilities.” September 19, 2022. <https://www.world-grain.com/articles/17480-report-war-has-taken-toll-onukraine-grain-storage-facilities>.
- Dzyuba, Ivan. *Internationalism or Russification?* Sučasnist, 1968.
- EcoPolitic. “Eco-chronicles of the War in Ukraine: the Main Consequences of Russian Aggression in May,” June 1, 2022. <https://ecopolitic.com.ua/en/news/ekohroniki-vijniv-ukraini-golovni-naslidki-rosijskoi-agresii-za-traven-3/>
- Euromaidan Press. “A Short Guide to the Linguicide of the Ukrainian Language,” February 22, 2017. <https://euromaidanpress.com/2017/02/22/ashort-guide-to-the-linguicide-of-the-ukrainian-language-infographics>.
- Farmer, Kenneth C. *Ukrainian Nationalism in the Post-Stalin Era: Myth, Symbols, and Ideology in Soviet Nationalities Policy*. Springer, 1980.
- Fobbe, Sean, Natia Navrouzov, Kristen Hopper, Ahmed Khudida Burjus, Graham Philip, Maher G. Nawaf, Daniel Lawrence, et al. “Cultural Heritage Destruction during the Islamic State’s Genocide against the Yazidis.” *The Asian Yearbook of Human Rights and Humanitarian Law* 5 (2021): 111–44. https://doi.org/10.1163/9789004466180_006.
- Focus. “«This is nuclear terrorism»: Shmyhal assessed the risks of energizing the Zaporizhzhia NPP.” March 9, 2023. <https://focus.ua/uk/economics/554172-ce-yaderniy-terorizm-shmigal-ociniv-riziki-vnaslidok-znestrumlennya-zaporizkoji-aes> [in Ukrainian].
- Fournet, Caroline. “The Actus Reus of Genocide.” In *Elements of Genocide*, edited by Paul Behrens and Ralph Henham, 53–69. Routledge, 2013.
- France 24. “Russia Uses Abductions to Intimidate Ukrainians in Occupied Territories,” March 29, 2022. <https://www.france24.com/en/europe/20220329-russianforces-are-abducting-ukrainians-in-occupied-territories>.
- France 24. ““They’re burning our crops on purpose”: Ukraine says Russia Deliberately Torching Grain Fields,” July 20, 2022. <https://www.france24.com/en/europe/20220720-they-re-burning-our-crops-on-purpose-ukraine-says-russia-deliberately-torchinggrain-fields>.
- Góes, Yasmin de Brito. “Rethinking the Cultural Genocide: The Destruction of Cultural Heritage in Syria.” Dissertation presented as a partial requirement for obtaining the title of Bachelor of Laws, University of Brasilia, 2018.
- Grishunov, M. I., et al. *Lithuanian, Latvian, and Estonian Bourgeois Nationalists*. Moscow: KGB Higher School under the Council of Ministers of the USSR, 1961 [in Russian].
- Guardian. “Russia is Creating Lists of Ukrainians “to be killed or sent to camps”, US Claims,” April 21, 2022. <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/21/usclaims-russia-creating-lists-of-ukrainians-to-be-killed-or-sent-to-camps-report>.
- HolodomorMuseum. “Holodomor History.” <https://holodomormuseum.org.ua/en/the-history-of-the-holodomor/>
- Holodomor Museum. “Recognition of the Holodomor as Genocide.” <https://holodomormuseum.org.ua/en/holodomor-is-a-genocide/>
- Hulme, Karen. “Using International Environmental Law to Enhance Biodiversity and Nature Conservation During Armed Conflict.” *Journal of International Criminal Justice* 20, no. 5 (2022): 1155–90. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqac060>.
- Human Rights Watch. *‘Punished Peoples’ of the Soviet Union: The Continuing Legacy of Stalin’s Deportations*. September 1991. <https://www.hrw.org/reports/pdfs/u/ussr/ussr.919/ussr919full.pdf>.
- Human Rights Watch. *Ukraine: Deadly Attacks Kill, Injure Civilians, Destroy Homes*. March 18, 2022. <https://www.hrw.org/news/2022/03/18/ukraine-deadly-attacks-kill-injure-civilians-destroy-homes>.
- Human Rights Watch. *Ukraine: Russian Forces’ Trail of Death in Bucha*. April 21, 2022. <https://web.archive.org/web/20220421062141/https://www.hrw.org/news/2022/04/21/ukraine-russian-forces-trail-death-bucha>.
- Human Rights Watch. *Ukraine: Executions, Torture During Russian Occupation*. May 18, 2022. <https://www.hrw.org/news/2022/05/18/ukraine-executions-torture-during-russian-occupation>.
- Human Rights Watch. *Ukraine: Russian Strikes Killed Scores of Civilians in Chernihiv*. June 10, 2022. <https://www.hrw.org/news/2022/06/10/ukraine-russianstrikes-killed-scores-civilians-chemihiv>.
- Human Rights Watch. *Background Briefing on Landmine Use in Ukraine*. June 15, 2022. <https://www.hrw.org/news/2022/06/15/background-briefing-landmineuse-ukraine>.
- Human Rights Watch. *Ukraine: Torture, Disappearance in Occupied South*. July 22, 2022. <https://www.hrw.org/news/2022/07/22/ukraine-torture-disappearances-occupied-south>.
- Human Rights Watch. *Ukraine: Russian Forces Tortured Izium Detainees*. October 19, 2022. <https://www.hrw.org/news/2022/10/19/ukraine-russian-forces-torturedizium-detainees>.
- ICC. “Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova,” March 17, 2023. <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>.

- Ioffe, Yulia. "Forcibly Transferring Ukrainian Children to the Russian Federation: A Genocide?" *Journal of Genocide Research* (2023). <https://ssrn.com/abstract=4236369>.
- Irvin-Erikson, Douglas. "Is Russia Committing Genocide?" *Opinio Juris*, April 24, 2022. <https://opiniojuris.org/2022/04/21/is-russia-committing-genocide-in-ukraine/>
- Kamminga, Menno T. "The Scope for and the Significance and Desirability of the Use of the Term 'Genocide' by Politicians: Joint Advisory Report by the Netherlands Advisory Committee on Issues of Public International Law and the External Advisor on Public International Law." *Netherlands International Law Review* 65 (2018): 83–101. <https://doi.org/10.1007/s40802-018-0106-9>.
- Kedourie, Elie. *Nationalism*. London: Hutchinson, 1961.
- Khoshnood, Kaveh, Nathaniel A. Raymond, Caitlin N. Howarth, et al. *Russia's Systematic Program for the Re-education and Adoption of Ukraine's Children*. New Haven: Humanitarian Research Lab at Yale School of Public Health, February 14, 2023.
- Kinetz, Erika. "'We will find you': Russians Hunt Down Ukrainians on Lists." *Associated Press*, December 21, 2022. <https://apnews.com/article/russia-ukraine-europe-3ae1bccfb0ef34dbe363f7c289ce7934>.
- Kreß, Claus. "The Crime of Genocide under International Law." *International Criminal Law Review* 6 (2006): 461–502. <https://doi.org/10.1163/157181206778992287>.
- . *The Ukraine War and the Prohibition of the Use of Force in International Law*. TOAEP Occasional Paper Series No. 13. Brussels: Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2022. <https://www.toaep.org/ops-pdf/13-kress/>
- Kuzio, Taras. "Soviet and Russian anti-(Ukrainian) Nationalism and Re-Stalinization." *Communist and Post-Communist Studies* 49, no. 1 (2016): 87–99. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2015.12.005>.
- Kvit, Serhiy. "Ukraine in the Struggle for Independence in the Age of Post-truth." *Kyiv Post*, June 13, 2019. <https://www.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/serhiy-kvit-ukraine-in-the-struggle-for-independence-in-the-age-of-post-truth.html>.
- Kyiv School of Economics. "Direct Damage Caused to Ukraine's Infrastructure During the War has Reached over \$94 billion," May 10, 2022. <https://kse.ua/about-the-school/news/direct-damage-caused-to-ukraine-s-infrastructure-during-the-war-has-reached-over-94-billion/>
- Labuda, Patryk I. "On Eastern Europe, 'Whataboutism' and 'West(s) plaining': Some Thoughts on International Lawyers' Responses to Ukraine." *EJIL:Talk! Blog of the European Journal of International Law*, April 12, 2022. <https://www.ejiltalk.org/on-eastern-europewhaboutism-and-westspaining-some-thoughts-on-international-lawyers-responses-to-ukraine/>
- Landen, Xander. "Ukrainian Babies Issued Russian Birth Certificates as War Drags On." *Newsweek*, April 29, 2022. <https://www.newsweek.com/ukrainian-babies-issued-russian-birth-certificates-war-drags-1702206>.
- Lemkin, Raphael. *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, and Proposals for Redress*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1944.
- Lingaas, Carola. "Conceptualizing the National Group for the Crime of Genocide: Is Law Able to Account for Identity Fault Lines?" *Nationality Papers* 49 (2021): 240–61. <https://doi.org/10.1017/nps.2020.5>.
- . "Defining the Protected Groups of Genocide Through the Case Law of International Courts." *International Crimes Database*. Brief 18. December 2015. <https://internationalcrimesdatabase.org/upload/documents/20151217T122733-Lingaas%20Final%20ICD%20Format.pdf>.
- Luck, Edward C. *Cultural Genocide and the Protection of Cultural Heritage*. J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy, No. 2 (2018). <https://www.getty.edu/publications/occasional-papers-2/>
- Malko, Lyudmila, and Dmitry Nikolaenko. "Military Ecology: Novelties of 2022 and Assessment of the Environmental Consequences of Russia's Aggression Against Ukraine." June 2022. https://www.researchgate.net/publication/361262940_Military_ecology_novelties_of_2022_and_assessment_of_the_environmental_consequences_of_Russia's_aggression_against_Ukraine.
- Mälksoo, Maria. "The Postcolonial Moment in Russia's War Against Ukraine." *Journal of Genocide Research* (2022). <https://doi.org/10.1080/14623528.2022.2074947>.
- Marchuk, Iryna, and Aloka Wanigasuriya. "Beyond the False Claim of Genocide: Preliminary Reflections on Ukraine's Prospects in its Pursuit of Justice at the ICJ." *Journal of Genocide Research* (2022). <https://doi.org/10.1080/14623528.2022.2143528>.
- Matuszak, Sławomir. "A Struggle To Survive. Ukraine's Economy in Wartime." Centre for Eastern Studies. October 18, 2022. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2022-10-18/a-struggle-to-survive-ukraines-economy-wartime>.
- Medvedev, Dmitry. "On the Fakes and Real History." Telegram Channel, April 5, 2022. https://t.me/medvedev_telegram/34 [in Russian].
- Mettraux, Guénaél. *International Crimes: Law and Practice*. Volume I: Genocide. Oxford University Press, 2019.
- Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. "Destroyed Cultural Heritage of Ukraine." <https://culturecrimes.mkip.gov.ua/>
- Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. "Members of the UN Security Council recognize Russia's actions as directed against Ukrainian identity," July 16, 2022. <https://mkip.gov.ua/news/7416.html>.
- Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine. *Dashboard with Data on Environmental Threats*. <https://ecozagroza.gov.ua/en>.
- Morsink, Johannes. *The Universal Declaration of Human Rights. Origins, Drafting, and Intent*. University of Pennsylvania Press, 1999.
- New Lines Institute/Raoul Wallenberg Institute for Human Rights. *An Independent Legal Analysis of the Russian Federation's Breaches of the Genocide Convention in Ukraine and the Duty to Prevent*. May 2022.
- New Voice. "Russification of Ukrainian children. The Russian Federation plans to bring teachers from Novosibirsk to the Kherson and Zaporizhzhia regions – mass media," June 20, 2022. <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/rosiya-hoche-zvoziti-dohersonskojita-zaporizkoji-oblastey-vchiteliv-iz-novosibirska-ostanninovini-50250965.html>.
- Nuzov, Ilya. "Legislating Propaganda: Russia's Memory Laws Justify Aggression Against Ukraine." *Journal of International Criminal Justice* 20, no. 4 (2022): 805–818. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqac052>.
- Ochab, Ewelina U. "United Nations: Rape Is Part Of Russia's Military Strategy." *Forbes*, October 14, 2022. <https://www.forbes.com/sites/ewelinaochab/2022/10/14/unitednations-rape-is-part-of-russias-military-strategy/?sh=361ae19f36a0>.
- Odello, Marco. "Genocide and Culture: Revisiting their Relationship 70 years after the Genocide Convention." In *The Concept of Genocide in International Criminal Law: Developments after Lemkin*, edited by Marco Odello and Piotr Łubiński, 236–61. Taylor and Francis, 2020.
- OHCHR. *Report on the Human Rights Situation in Ukraine, 1 February to 31 July 2022*. September 27, 2022. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-09-23/ReportUkraine-1Feb-31Jul2022-en.pdf>.
- OHCHR. *Killings of Civilians: Summary Executions and Attacks on Individual Civilians in Kyiv, Chernihiv, and Sumy Regions in the Context of the Russian Federation's Armed Attack against Ukraine*. December, 2022. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-12/2022-12-07-OHCHR-Thematic-Report-Killings-EN.pdf>.
- OHCHR. *Report on the Situation of Human Rights in Ukraine in the Context of the Armed Attack by the Russian Federation, 24 February to 15 May 2022*. June 29, 2022. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-06-29/2022-06-UkraineArmedAttack-EN.pdf>.
- Oloviannikov, Y. I., et al. Specific Features of the Struggle of the Soviet Counter-Intelligence with Ideological Sabotage of

- Foreign Bourgeois Nationalistic Organizations and the Acts of Subversion of Enemy Nationalistic Elements. Moscow: Higher School of the KGB under the Council of Ministers of the USSR named after F. E. Dzerzhinsky, 1978 [in Russian].
- Paauwe, Juliette, and Jahaan Pittalwala. "Cultural Destruction and Mass Atrocity Crimes: Strengthening Protection of Intangible Cultural Heritage." *Global Responsibility to Protect* 13, no. 4 (2021): 395–402. <https://doi.org/10.1163/1875-984X-13020015>.
- PBS. "Russia Attacks Deep in Ukraine, Hitting Rail and Fuel Facilities," April 25, 2022. <https://www.pbs.org/newshour/world/russia-attacks-deep-in-ukraine-hitting-rail-and-fuel-facilities>.
- President of the Russian Federation. *On state property of the former USSR abroad*. Decree 201. February 8, 1993. <https://docs.cntd.ru/document/9003857>.
- President of Russia: official website. V. Putin "On the Historical Unity of Russians and Ukrainians," July 12, 2021. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181>.
- President of Russia: official website. "Vladimir Putin's annual news conference," December 23, 2021. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67438>.
- President of Russia: official website. "Address by the President of the Russian Federation," February 21, 2022. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828>.
- President of Russia: official website. "Address by the President of the Russian Federation," February 24, 2022. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843>.
- Quénivet, Noëlle. "The Conflict in Ukraine and Genocide." *Journal of International Peacekeeping* 25 (2022): 141–54. <https://doi.org/10.1163/18754112-25020004>.
- Racz, András, and Christian Mölling. "Massive Strikes on Civilian Infrastructure." German Council on Foreign Relations. November 3, 2022. <https://dgap.org/en/research/publications/massive-strikes-civilian-infrastructure>.
- Radio Svoboda Ukraine. "Massive missile attack on Ukraine: the General Staff of the Armed Forces clarified the data on downed Russian missiles and UAVs," October 10, 2022. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukrayina-rosiya-obstril-genshtab/32073977.html> [in Ukrainian].
- Rainsford, Sarah. "Ukraine: The Children's Camp that Became an Execution Ground." *BBC*, May 16, 2022. <https://www.bbc.com/news/world-europe-61442387>.
- Ratushna, Maryna. "War Against Nature: The Environmental Damage of Russia's Full-Scale Invasion of Ukraine." June 17, 2022. <https://war.ukraine.ua/country-and-society/waragainst-nature-the-environmental-damage-of-russia-s-full-scale-invasion-of-ukraine/>
- Report of the UN Independent International Commission of Inquiry on Ukraine to the UN General Assembly, A/77/533. October 18, 2022.
- Reuters. "Factbox: Who are the Ukrainian Children at the Heart of Putin Arrest Warrant?" March 19, 2023. <https://www.reuters.com/world/europe/who-are-ukrainianchildren-heart-putin-arrest-warrant-2023-03-19/>
- Schabas, William A. *Genocide in International Law* (2nd ed.). Cambridge University Press, 2009.
- Schabas, William A. "Genocide and Ukraine: Do Words Mean What We Choose them to Mean?" *Journal of International Criminal Justice* 20 (2022): 843–57. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqac042>
- Schnee, Walter. "Nationalism: A Review of the Literature." *Journal of Political and Military Sociology* 29, no. 1 (2001): 1–18.
- Sergeyev, Timofey. "What Russia Must Do with Ukraine." *RIA Novosti*, April 3, 2022. <https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html> [in Russian].
- Shaw, Martin. "Russia's Genocidal War in Ukraine: Radicalization and Social Destruction." *Journal of Genocide Research* (2023). <https://doi.org/10.1080/14623528.2023.2185372>.
- Shulzhenko, B. S., I. V. Khamaziuk, and V. T. Danko. *Ukrainian Bourgeois Nationalists*. Moscow: Higher School of the KGB under the Council of Ministers of the USSR named after F. E. Dzerzhinsky, 1963 [in Russian].
- Snyder, Timothy. "Russia's Genocide Handbook." April 8, 2022. <https://snyder.substack.com/p/russias-genocide-handbook>.
- Stevenson, Angus, ed. *Oxford Dictionary of English* (3rd ed.). Oxford University Press, 2015.
- Suspilne News. "Flooded cities, ecological disaster and thousands of people to evacuate: what is known about the Russians' undermining of the Kakhovska HPP," June 6, 2023. <https://suspilne.media/498142-rosijska-armia-pidirvala-kahovsku-ges/> [in Ukrainian].
- Suspilne News. "The UN does not have sufficient evidence to recognize the genocide in Ukraine – Møse," September 4, 2023. <https://suspilne.media/565255-oon-ne-mae-dostatnih-dokaziv-dla-viznanna-genocidu-v-ukraini-mose/> [in Ukrainian].
- Suspilne News. "Massive missile attack on Ukraine in the morning of September 21. What is known," September 21, 2023. <https://suspilne.media/577059-masovanij-raketnij-obstril-po-ukraini-pid-ranok-21-veresna-so-vidomo/> [in Ukrainian].
- Timmermann, Wibke. "Counteracting Hate Speech as a Way of Preventing Genocidal Violence." *Genocide Studies and Prevention* 3, no. 3 (2008): 353–74. <https://digitalcommons.usf.edu/gsp/vol3/iss3/8>.
- Truth Hounds. *Enforced Disappearances and the Creation of 'republics' on the Territory Occupied by the Russian Armed Forces*. March 26, 2023. <https://truth-hounds.org/en/enforced-disappearances-and-the-creation-of-republics-on-the-territoryoccupied-by-the-russian-armed-forces/>
- Ukrainian Civil Society Organisations. International Institutions Must Protect Ukrainians from Abductions and Executions. March 15, 2022. <https://khp.org/en/1608810199>.
- Ukrainska Pravda. "Amnesty Ukraine Office Not Involved in Preparing Scandalous Report on Ukrainian Armed Forces," August 4, 2022. <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2022/08/4/7361910/>
- Ukrainska Pravda. "Russia Causes Damage to Ukrainian Infrastructure Worth of US\$138 billion," January 24, 2023. <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2023/01/24/7386357/>
- Ukrainska Pravda. "Russia Says More Than 300,000 Ukrainian Children 'deported'," June 19, 2022. <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2022/06/19/7353366/>
- UN Human Rights: Office of the High Commissioner for Human Rights. "High Commissioner for Human Rights: High Numbers of Civilian Casualties in Ukraine Raise Concerns that Attacks by Russia are not Complying with International Humanitarian Law," July 5, 2022. <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/07/high-commissioner-human-rights-high-numbers-civilian-casualties-ukraine>.
- UN News. "UN's Bachelet Concerned Over Ukraine Orphans 'deported' to Russia for Adoption," June 15, 2022. <https://news.un.org/en/story/2022/06/1120412>.
- UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. *Ukraine: Situation Report*. February 10, 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-situation-report-10-feb-2023-enruuk>.
- UNESCO. "Damaged Cultural Sites in Ukraine Verified by UNESCO," March 22, 2023. <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco>.
- United States Mission to the United Nations. "Remarks at a UN Security Council Arria-Formula Meeting on the Destruction of Cultural Heritage as a Consequence of Russia's War Against Ukraine," July 15, 2022. <https://usun.usmission.gov/remarks-at-a-un-security-council-arria-formula-meeting-on-the-destruction-of-cultural-heritage-as-a-consequence-of-russias-war-against-ukraine/>
- Vakil, Caroline. "Death Toll in Ukraine Train Station Bombing Reaches 59, Including 7 Children." *The Hill*, April 14, 2022. <https://thehill.com/policy/international/3269176-death-toll-in-ukraine-train-station-bombing-reaches-59-including-7-children/>
- Verkhovna Rada of Ukraine. *On the Genocide Committed by the Russian Federation in Ukraine*. Declaration 2188-IX. Adopted April 14, 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. *On the Address of the Verkhovna Rada of Ukraine to the United Nations, the institutions of the European*

- Union, the Organization for Security and Cooperation in Europe, the International Atomic Energy Agency and the parliaments and governments of its member states regarding the condemnation of the act of nuclear terrorism committed by the aggressor state – Russia Federation at the Zaporizhzhia Nuclear Power Plant in the city of Enerhodar, Zaporizhzhia Oblast, Ukraine.* Resolution 2502-IX. Adopted August 15, 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2502-20#Text> [in Ukrainian].
- Von Joeden-Forgey, Elisa. *The Ten Patterns of Genocide*. Lemkin Institute for Genocide Prevention, 2022. https://www.lemkininstitute.com/_files/ugd/9bc553_dae7246a234442b69519064ac19853a8.pdf.
- Vrdoljak, Ana Filipa. “The Criminalisation of the Intentional Destruction of Cultural Heritage.” In *Forging a Socio-Legal Approach to Environmental Harm: Global Perspectives*, edited by Emanuela Orlando and Tiffany Bergin. London: Routledge, 2016. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2676470.
- Waxman, Olivia B. “Historians on What Putin Gets Wrong About ‘Denazification’ in Ukraine.” *Time*, March 3, 2022. <https://time.com/6154493/denazification-putin-ukraine-history-context/>
- Weeks, Theodore R. “Separatist Nationalism in the Romanov and Soviet Empires.” In *The Oxford Handbook of the History of Nationalism*, edited by John Breuilly, 199–219. Oxford University Press, 2013.
- Whatcott, Elizabeth. “Compilation of Countries’ Statements Calling Russian Actions in Ukraine ‘Genocide’.” *Just Security*. May 20, 2022. <https://www.justsecurity.org/81564/compilation-of-countries-statements-calling-russian-actions-in-ukraine-genocide/>
- World Organisation Against Torture. *Ukraine: Killings, Kidnappings and Torture of Civilians in Territories under Russian Control*. May 6, 2022. <https://www.omct.org/en/resources/statements/ukraine-killings-kidnappings-and-torture-of-civilians-in-territories-under-russian-control>.
- Yale School of Public Health Humanitarian Research Lab. “Ukraine’s Crop Storage Infrastructure: Post-Invasion Impact Assessment,” September 15, 2022. <https://hub.conflictobservatory.org/portal/home/item.html?id=281114778092459c90302901bb6698ae>.
- Zabrodskyi, Mykhaylo, Jack Watling, Oleksandr V. Danylyuk, and Nick Reynolds. *Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from Russia’s Invasion of Ukraine: February–July 2022*. Royal United Services Institute for Defence and Security Studies (RUSI). November 30, 2022. <https://rusi.org/explore-our-research/publications/special-resources/preliminary-lessons-conventional-warfighting-russias-invasion-ukraine-february-july-2022>.

Denys Azarov, Dmytro Koval, Gaiane Nuridzhanian, Volodymyr Venher

UNDERSTANDING RUSSIA’S ACTIONS IN UKRAINE AS THE CRIME OF GENOCIDE

Journal of International Criminal Justice, Volume 21, Issue 2, May 2023, Pages 233–264,

<https://doi.org/10.1093/jicj/mqad018>

(Translation into Ukrainian by Denys Azarov)

This is the Ukrainian-language version of the article previously published in the Journal of International Criminal Justice (Denys Azarov, Dmytro Koval, Gaiane Nuridzhanian, Volodymyr Venher, Understanding Russia’s Actions in Ukraine as the Crime of Genocide, Journal of International Criminal Justice, Volume 21, Issue 2, May 2023, Pages 233–264, <https://doi.org/10.1093/jicj/mqad018>) by Oxford University Press. The translation is published under the terms of the Creative Commons Attribution License CC BY 4.0.

Abstract from an English edition. The new wave of Russia’s aggression against Ukraine that began on 24 February 2022, and the intensification of the armed conflict accompanied by grave breaches of international humanitarian law, has received significant scholarly attention. Many academic interventions have examined the developments in Ukraine through the frameworks of jus ad bellum and jus in bello. Some, however, have applied a genocide lens to make sense of reported numerous and widespread violations of international humanitarian and human rights law. This article contributes to the latter stream of scholarship by contextualizing the arguments for the existence of genocidal intent behind the seemingly unrelated crimes committed by the armed forces of the Russian Federation all over Ukraine. The authors pay particular attention to the language and pseudo-historical references used by Russia’s leaders as a justification for the invasion of Ukraine and argue that these statements and expressions indicate the existence of genocidal intent. This article also reflects on the issue of the systematic destruction of cultural heritage of Ukraine as further evidence of the intent to destroy the Ukrainian nation understood as a protected national group under the Genocide Convention, at least in part. Finally, the authors analyse the genocidal acts that have apparently been committed, including killings; the causing of serious bodily or mental harm; the forcible transfer of Ukrainian children to Russia, and the deliberate infliction of conditions of life aimed at the physical destruction of the Ukrainian nation. It is stressed that there are reasonable grounds to believe that the destruction of the Ukrainian nation by Russia has been pursued through commission of these prohibited acts. Their nature and large-scale character serve as further evidence of genocidal intent to destroy the Ukrainian nation.

Keywords: genocide, national group, Ukrainian nation, genocidal intent, genocidal acts, Russia’s war against Ukraine.

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

Матеріал надійшов 17.08.2023